

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Klášterem křížem krážem. Edukační programy pro děti předškolního a mladšího školního věku v Anežském klášteře

Monastery criss-crossing. Educational programs for children of pre-school and younger school age in the Monastery of st. Agnes

Bc. Barbora Krulichová

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Sládková

Studijní program: Edukace a interpretace v oblasti kulturního dědictví

Studijní obor: Edukace a interpretace v oblasti kulturního dědictví

2022

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Klásterem křížem krážem. Edukační programy pro děti předškolního a mladšího školního věku v Anežském klášteře* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 8. 7. 2022

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí práce, Mgr. Kateřině Sládkové, za trpělivost, ochotu a cenné rady, všem vyučujícím za inspirativní podněty a v neposlední řadě rodině a přátelům za podporu během celé doby studia.

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje edukaci a edukačním programům určeným nejmladším návštěvníkům kláštera sv. Anežky České tj. dětem předškolního a mladšího školního věku. Práce bude rozdělena do dvou hlavních částí, teoretické a praktické. Teoretická část stručně představí osobnost Anežky České, její život, skutky a legendy, historii a stavební vývoj Anežského kláštera a jeho využití jakožto útočiště klarisek, dominikánů a minoritů, pohřebiště významných Přemyslovců a v neposlední řadě jako jednoho z objektů Národní galerie. Dále pak tato část práce seznámí s potenciálem edukačních programů jakožto pomocníků s interpretací historických osobností, památkových objektů a uměleckých děl, stručně představí historii Národní galerie a nastíní edukační programy, které jsou v Anežském klášteře realizovány nyní. Cílem praktické části diplomové práce bude vytvořit edukační program s názvem *Klášteřem křížem krážem* a popsat proces tvorby od samotného nápadu přes realizaci až po závěrečnou reflexi.

KLÍČOVÁ SLOVA

Svatá Anežka Česká, Anežský klášter, Národní galerie v Praze, galerijní edukace, edukační programy, děti, předškolní věk, mladší školní věk, historie, umění, kulturní dědictví

ABSTRACT

The diploma thesis is devoted to education and educational programs intended for the youngest visitors to the Agnes monastery i.e children of pre-school and younger school age. The thesis will be divided into two main parts, theoretical and practical. The theoretical part will briefly introduce the personality of Agnes of Bohemia, her life, deeds and legends, the history and construction development of the St. Agnes Monastery and its use as a refuge for the Poor Clares, Dominicans and Minorites, the burial place of the important Přemyslids and, last but not least, as one of the objects of the National Gallery. Furthermore, this part of the thesis will acquaint with the potential of educational programs as assistant with the interpretation of historical figures, monuments and works of art, briefly introduce the history of the National Gallery and outline the educational programs that are currently being implemented in the Convent of Agnes. The aim of the practical part of the diploma thesis will be to create an educational program called Monastery Criss-crossing and describe the process of creation from the idea itself through implementation to the final reflection.

KEYWORDS

Saint Agnes of Bohemia, St. Agnes Monastery, National Gallery in Prague, gallery education, educational programs, children, pre-school age, younger school age, history, art, cultural heritage

Obsah

Úvod	8
Prameny a literatura.....	10
1. Edukační program jako nepostradatelný pomocník při interpretaci kulturně historického dědictví	13
1.1 Vymezení pojmů	13
1.2 Pedagogická východiska předškolní a primární edukace v historickém prostředí....	16
1.3 Charakteristika cílových skupin	17
1.3.1 Žáci předškolního věku	18
1.3.2 Žáci prvního stupně základních škol.....	19
1.4 Obsah památkové edukace	20
1.5 Role památkového pedagoga	21
1.6 Základní didaktické strategie památkové edukace	21
1.7 Programy na míru a tři kroky k učení	22
2. Národní galerie a edukační programy v Anežském klášteře	24
2.1 Historie Národní galerie.....	24
2.2 Anežský klášter a jeho současné využití.....	28
3. Osobnost svaté Anežky České a historie Anežského kláštera	30
3.1 Anežka, princezna z rodu Přemyslovců.....	30
3.2 Založení kláštera a přijetí řehole	33
3.3 Přemyslovské mauzoleum.....	36
3.4 Anežčin klášter v době lucemburské	43
3.5 Osudy kláštera v 15. až 18. století.....	46
3.6 Od patentů Josefa II. přes plánovanou demolici objektu až k jeho rekonstrukci.....	51
3.7 Anežčina posmrtná pout' za svatozáří.....	56
4. Edukační program Klášterem křížem krážem.....	59
4.1 Základní informace o programu	59

4.2 Záměry a cíle programu	60
4.3 Obsah programu	61
4.3.1 Verze pro 1. a 2. třídy ZŠ	61
4.3.2 Verze pro MŠ.....	61
4.4 Průběh programu	62
5. Reflexe a hodnocení	67
5.1 Vlastní reflexe a výhled do budoucna.....	67
5.2 Hodnocení dětí a pedagogů.....	71
Závěr.....	73
Seznam použitých informačních zdrojů	74
Seznam příloh	78

Úvod

Svatá Anežka Česká je bezpochyby jednou z nejzajímavějších osobností našich dějin. Její život by vydal na romány, dokumenty, celovečerní filmy. Jakožto přemyslovské princezně jí bylo dáno to nejlepší vzdělání, v dospělosti však měla především naplnit svůj předem daný, otcem naplánovaný, osud a stát se manželkou jednoho z významných králů své doby. Nicméně Anežka se rozhodla pro úplně jinou životní dráhu a proslula tím, že odmítla i ty nejmocnější vladaře, kteří se ucházeli o její ruku. Společně se svým bratrem, králem Václavem, založila klášter, stala se jeho abatyší a celý svůj život zasvětila službě chudým a potřebným. Anežčina cesta za svatořečením však byla dlouhá a strastiplná a ke kanonizaci došlo symbolicky až v listopadu roku 1989. Velmi pohnutý byl také osud Anežčina kláštera, který ve 20. století jen o chlup unikl úplné demolici. Dnes se zde nachází jedna z budov Národní galerie, kde jsou ve velké míře připravovány mj. edukační programy interpretující život Anežky České, gotickou architekturu, tradiční řemesla a umění.

Troufám si tvrdit, že odkazy na významné historické osobnosti, zajímavé historické události a neméně zajímavá stavební díla by se měla dětem vštěpovat od nejútlejšího věku. Pokud si již v předškolním nebo mladším školním věku vytvoří vztah k našemu kulturnímu dědictví, nebudou v dospělosti lhostejní k otázkám problematiky památkové péče, budou vědět, jak se *na památkách chovat* a tento odkaz předávat dál mladší generaci

Velmi důležitým a významným pomocníkem při interpretaci a edukaci v oblasti kulturně-historického dědictví jsou edukační programy, které by měly naučnou a přitom zábavnou formou předávat obsah daného tématu různým cílovým skupinám a zároveň účastníkům zprostředkovávat nezapomenutelné zážitky.

Předkládaná diplomová práce se dělí na dvě základní části, teoretickou a praktickou. Teoretická část zahrnuje stručný přehled pramenů a literatury k osobnosti Anežky České a její doby a k stavebnímu vývoji a historii Anežského kláštera. Dále pak kapitolu k významu edukačních programů s ukotvením základních termínů a metodologie, historii Národní galerie a stručný přehled stávajících edukačních programů, které jsou momentálně na půdě Anežského kláštera nabízeny, a v neposlední řadě informace o Anežčině životě a historickém vývoji jejího kláštera, ze kterých bylo čerpáno do části praktické. Cílem praktické části bylo vytvoření edukačního programu *Klášterem křížem krážem*, určeného pro předškolní děti a žáky 1. a 2. tříd základních škol, jeho realizace a

závěrečné hodnocení, jak moje vlastní, tak zúčastněných dětí, pedagogů a zaměstnanců
edukačního oddělení Národní galerie v Anežském klášteře.

Prameny a literatura

Největším a nejvýznamnějším pramenem pro vznik této diplomové práce a edukačního programu *Klášteřem křížem krážem* byl samotný Klášter sv. Anežky České a Anežčin život (včetně posmrtného odkazu), plný významných historických událostí, převratných změn, architektonických novinek a nevysvětlitelných nadpozemských jevů. Mé první kroky tedy vedly k důkladnému prostudování prostoru kláštera jak v rovině teoretické, tak v rovině praktické. Do praktické stránky studia bych zařadila především pravidelné návštěvy kláštera jednak *na vlastní pěst*, jednak v doprovodu lektorky edukačního oddělení, PhDr. Mariny Hořínkové, PhD., ale také v rámci dvou návštěv Národní galerie v Anežském klášteře s vyučujícími a spolužáky z pedagogické fakulty. K teoretickému studiu historie kláštera a Anežčiny osobnosti nejvíce posloužily práce Heleny Soukupové *Anežský klášter v Praze*¹, *Svatá Anežka Česká: život a legenda*² a *Svatá Anežka Česká: princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*³ Heleny Soukupové a kolektivu autorů, *Sedm přemyslovských kultů*⁴ od Petra Kubína či práce historika Josefa Žemličky *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*⁵ a *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*⁶. Pro nastudování dané historické epochy jsem nemohla opomenout ani II.⁷ a III.⁸ svazek *Velkých dějin zemí Koruny české* či *Zbraslavskou kroniku*⁹. Tyto práce a prostor kláštera jako takové byly významným zdrojem inspirace nejen pro faktografické sdělení mého programu, ale také pro různé aktivity praktikované během jeho realizace.

Základními podklady pro přípravu programu a vymezení pojmů souvisejících s edukací a kulturním dědictvím v památkovém prostředí a v prostředí muzeí a galerií byly především publikace *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*¹⁰ kolektivu autorů Hany Havlůjové, Martiny Indrové, Petra Hudcea *Památky nás baví 2. Předáváme péči o kulturní dědictví žákům 2. stupně*

¹ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989.

² Helena SOUKUPOVÁ. *Svatá Anežka Česká: život a legenda*. Praha 2015.

³ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká: princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*. Praha 2011.

⁴ Petr KUBÍN. *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011.

⁵ Josef ŽEMLIČKA. *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Praha 1986.

⁶ Josef ŽEMLIČKA. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005.

⁷ Vratislav VANÍČEK. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek II. (1197-1250)*. Praha-Litomyšl 2000.

⁸ Vratislav VANÍČEK. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek III. (1250-1310)*. Praha-Litomyšl 2002.

⁹ Petr ŽITAVSKÝ. *Zbraslavská kronika*. Praha 1976.

¹⁰ Hana HAVLŮJOVÁ, Petr HUDEC, Martina INDROVÁ. *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a školáky 1. stupně základních škol*. Praha 2015.

*základních škol a středoškolákům*¹¹autorů Hany Havlůjové, Kateřiny Charvátové ad., *Galerijní animace a zprostředkování umění*¹²od Radka Horáčka, *Brána muzea otevřená. Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*¹³Alexandry Brabcové, dále pak dvě práce kolektivu autorek Marie Fulkové, Lucie Hajduškové, Vladimíry Sehnalíkové, Leonory Kitzbergové a Lucie Jakubcové*Galerijní a muzejní edukace 1. Vlastní cestou k umění*¹⁴a*Galerijní a muzejní edukace 2. Umění a kultura ve školním kontextu. Učení z umění*.¹⁵Tyto zmíněné publikace nabízejí nejen teoretickou základnu pojmů a edukačních teorií a metod, ale jsou také důležitým zdrojem a inspirací pro konkrétní výchovně-vzdělávací činnosti. V neposlední řadě dávají nahlédnout pod pokličku dětské psychologie a předávají zkušenosti s chováním a komunikací dané cílové skupiny.

V tomto směru jsem čerpala také z prací zabývajících se předškolní pedagogikou a pedagogikou žáků mladšího školního věku, konkrétně z díla *Didaktika předškolního vzdělávání*¹⁶od Evy Šmeralové a Michaely Prášilové a z knihy *Didaktika primární školy*¹⁷autorek Aleny Nelešovské a Hany Spáčilové. Pro pedagogické zakotvení edukačního programu jsem rovněž nemohla opomenout *Rámcové vzdělávací programy*, které určují vztah náplně programu k probírané látce ve vyučovacích hodinách dané věkové skupiny, dostupné na stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Inspirací a motivací pro vytvoření vlastního edukačního programu byly náslechy stávajících edukačních programů v Anežském klášteře, materiály plné zajímavých aktivit, vytvořené k těmto či starším programům, ale také vědomosti a zkušenosti získané přímo z výuky oboru Edukace a interpretace kulturně-historického dědictví, kdy jsme v rámci různých předmětů zkoušeli vytvářet edukační programy jak teoreticky, tak prakticky, a mohli jsme se s kolegy inspirovat od sebe navzájem. Studnicí nápadů byly v tomto případě především předměty *Drama diversa* a *Orbis Pictus*, kde jsme si na vlastní kůži vyzkoušeli mnoho zajímavých a přínosných dramatických, hudebně-pohybových a výtvarných aktivit. K pohybovým aktivitám pak věrně posloužila má vlastní letitá praxe tanečního lektora.

¹¹ Hana HAVLŮJOVÁ, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Martina INDROVÁ. *Památky nás baví 2. Předáváme péči o kulturní dědictví žákům 2. stupně základních škol a středoškolákům*. Praha 2015.

¹² Radek HORÁČEK. *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Brno 1998.

¹³ Alexandra BRABCOVÁ. *Brána muzea otevřená. Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*. Praha 2003.

¹⁴ Marie FULKOVÁ, Lucie HAJDUŠKOVÁ, Vladimíra SEHNALÍKOVÁ. *Galerijní a muzejní edukace 1. Vlastní cestou k umění*. Praha 2012.

¹⁵ Marie FULKOVÁ, Lucie JAKUBCOVÁ, Leonora KITZBERGOVÁ, Vladimíra SEHNALÍKOVÁ. *Galerijní a muzejní edukace 2. Umění a kultura ve školním kontextu. Učení z umění*. Praha 2013.

¹⁶ Eva ŠMERALOVÁ, Michaela PRÁŠILOVÁ a kol. *Didaktika předškolního vzdělávání*. Praha 2018.

¹⁷ Alena NELEŠOVSKÁ, Hana SPÁČILOVÁ. *Didaktika primární školy*. Olomouc 2005.

Při přípravě konkrétních aktivit a faktografického výkladu k životu ve středověku, který je významnou součástí mnou předkládaného programu, jsem čerpala z práce *Život ve středověku*¹⁸ od Vlastimila Vondrušky, prostředověkou hudbu jsem využila práce *Hudba stredoveku*¹⁹ a *Antológia stredovekej hudby*²⁰ od Richarda Hallowella Hoppina, k problematice středověké kuchyně jsem nahlédla do *Jídlo a pití v pravěku a středověku*²¹ autorky Magdaleny Beranové, tématugotické architekturyposloužila kniha *Gotická architektura. Evropské kulturní dědictví*²² od Marie Černé a k životu v klášteře jsem využila především materiály vytvořené edukačním oddělením Národní galerie v Anežském klášteře a také informace z přednášek o kulturním dědictví ve středověku a novověku, které jsme absolvovali v prvním ročníku magisterského studia.

¹⁸ Vlastimil VONDRUŠKA. *Život ve středověku. Průvodce základními pojmy*. Praha 2014.

¹⁹ Richard Hallowell HOPPIN. *Hudba stredoveku*. Bratislava 2020.

²⁰ Richard Hallowell HOPPIN. *Antológia stredovekej hudby*. Bratislava 2010.

²¹ Magdalena BERANOVÁ. *Jídlo a pití v pravěku a středověku*. Praha 2011.

²² Marie ČERNÁ. *Gotická architektura. Evropské kulturní dědictví*. Praha 2005.

1. Edukační program jako nepostradatelný pomocník při interpretaci kulturně historického dědictví

1.1 Vymezení pojmů

Následující řádky přinesou odpovědi na otázky, proč jsou edukační programy nepostradatelnou součástí interpretace kulturně historického dědictví, jak je připravovat a kdo by se jim měl věnovat. Nejprve je ale důležité vymezit několik základních pojmů, se kterými se budeme setkávat nejen v této kapitole, ale v průběhu celé práce. Mnou vytvořené edukační programy budou realizovány na půdě Anežského kláštera v Praze, tedy v jedné z „poboček“ Národní galerie. S dětmi se však nebudeme pohybovat v prostorách galerijní expozice, nýbrž v „architektuře“, jak se v *Anežce* říká, tedy v přízemí kláštera. A také proto, že Anežský klášter byl roku 1978 zařazen mezi národní kulturní památky, budu v terminologii více používat pojmů *památková/památková edukace* než *galerie/galerijní edukace*. Termíny jsou zde představeny s největším podílem tak, jak je vymezuje publikace *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky prvního stupně základních škol*.

Animace – v kontextu péče o kulturní dědictví tak lze označit aktivity, které tzv. oživují umělecké artefakty či památkové objekty, tj. zážitkové programy, které pracují zejména s emocemi návštěvníků, ale ne vždy v sobě nesou výchovně-vzdělávací složku. V tomto významu se užívá zejména ve francouzském jazykovém prostředí.²³

Celoživotní učení²⁴ – nepřetržitý proces, neustálá připravenost člověka učit se. Důraz je kladen na význam všech učebních aktivit, tzn. i těch, které nemají organizovaný ráz. Rozlišují se obvykle tři typy celoživotního učení: **formální vzdělávání**, které vede k získání diplomů a kvalifikací v rámci formálního vzdělávacího systému, **neformální vzdělávání**, které je poskytováno mimo formální vzdělávací systém, např. v rámci pracovního zařazení nebo aktivit občanské společnosti a **informální učení**, jež je přirozenou součástí každodenního života, nemusí se však jednat o učení záměrné.

Edukace – záměrné rozvíjení osobnosti člověka prostřednictvím činností, při nichž dochází k (celoživotnímu) učení. Zahrnuje pojmy výchova a vzdělávání –**výchova** je

²³ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 14. Blíže viz např. Radek HORÁČEK, *Galerijní animace a zprostředkování umění*, Brno, 1998.

²⁴ Podle Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT), *Strategie celoživotního učení ČR*, Praha 2007, s. 7.

záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji, celkové a celoživotní rozvíjení osobnosti člověka, **vzdělávání** je proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, hodnot a postojů realizovaný prostřednictvím činností, při nichž dochází k učení.²⁵ Pro výchovu a vzdělávání žáků mateřských škol od tří do šesti let, popř. sedmi let, je užíván pojem **předškolní edukace**, pro žáky prvního stupně základní školy od šesti do jedenácti let pak **primární edukace**.²⁶

Edukace v historickém prostředí – z hlediska pojmosloví památkové péče se jedná o specifický typ interpretace kulturního dědictví, který vykazuje společné rysy s edukací v galeriích a muzeích, předmětem zájmu jsou nejen objekty (movité památky) v autentickém prostředí, nýbrž také nemovité památky a území s plošnou ochranou. Akcentován je **genius loci**. Zejména v období mimo návštěvnickou sezónu je třeba hledat jiné možnosti, jak programy realizovat, např. přímo v terénu památkových rezervací a zón. Z hlediska pedagogického mluvíme spíše o památkové edukaci (viz níže).²⁷

Interpretace (kulturního dědictví)²⁸ – umění vysvětlit význam a jedinečnost místa s cílem podpořit myšlenku její ochrany. V anglosaském světě je spojena zejména s rozvojem environmentálního vzdělávání a osvěty a interpretací archeologického dědictví. Hlavní metodou není poskytovat informace nebo instruktáže, ale provokovat k samotnému myšlení, vztahovat zážitky k životnímu kontextu a odhalovat hlubší smysl skutečnosti. Z hlediska pedagogického má konstruktivistické základy. Freeman Tilden, který formuloval tyto principy již na konci 50. let 20. století, rovněž upozornil, že interpretace zaměřená na děti do dvanáctilet není pouhým zjednodušením interpretace pro dospělé, ale řídí se od základů jinými zásadami.

Kulturní dědictví – podle tradiční definice jde o souhrn kulturních statků, děl a hodnot, které přejímá nová generace od starší.²⁹ Dle mezinárodních úmluv se pak dělí na **materiální (hmotné) kulturní dědictví**, tj. památky, vč. architektonických, uměleckých a archeologických, skupiny budov a lokality, vč. archeologických nalezišť, komponované krajiny, které mají výjimečnou hodnotu z hlediska historického, estetického či

²⁵ Blíže viz Jan PRŮCHA – Eliška WALTEROVÁ – Jiří MAREŠ, *Pedagogický slovník*, Praha, 2009.

²⁶ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 14.

²⁷ Tamtéž, s. 14.

²⁸ Blíže viz např. Ladislav PTÁČEK – Tomáš RŮŽIČKA (edd.), *Jak pře(d)kládat svět: Základy dobré interpretace*, Brno 2012, s. 7-10. Dále např. Freeman TILDEN, *interpreting Our Heritage*, Chapel Hill 1967.

²⁹ Viz Kol. autorů, *Malý encyklopedický slovník A-Ž*, Praha 1972, s. 558.

vědeckého³⁰ a **nemateriální (nehmotné) kulturní dědictví**, jež zahrnuje znalosti, dovednosti, jakož i další artefakty a kulturní prostory s nimi související, které různé komunity, případně i jednotlivci, považují za součást svého dědictví. Je předáváno z generace na generaci, zakládá pocit identity a kontinuity, a podporuje tak úctu ke kulturní rozmanitosti a lidské tvořivosti.³¹ Pro potřeby památkové edukace je dále využívána také definice odrážející rovněž koncept udržitelného rozvoje: „prvky krajiny, hmotné a duchovní kultury, které jsou odrazem minulosti a je ve veřejném zájmu zachovat je pro budoucnost“.³²

Kulturní památka – podle zákona č. 20/1897 Sb., o státní památkové péči, v platném znění, prohlašuje Ministerstvo kultury České republiky za **kulturní památky** nemovité a movité věci, popřípadě jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické, které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem. Nejvýznamnější z nich pak mohou být prohlášeny za **národní kulturní památku**.³³

Památka – v nejširším slova smyslu věc, která je z různých důvodů, např. osobních, kulturních, historických či ekonomických, chráněna před fyzickým zánikem. Je ztělesněním vzpomínek či kulturní paměti.³⁴ Z hlediska památkové péče rozlišujeme **památky movité**, jež tvoří nejpočetnější část památkového fondu (např. umělecká díla malířství, sochařství, stejně jako díla uměleckého řemesla, liturgické předměty, hudební památky, ale i technická díla, architektonické články ze zaniklých staveb, archeologické nálezy),³⁵ a **památkynemovité**, představující obvykle nejznámější a nejviditelnější část památkového fondu (např. státní hrady, zámky a další státní památkové objekty, dále církevní a náboženské stavby, vybrané městské budovy či vesnickou architekturu a další stavby v krajině, vč. památek technických. Významnou složkou nemovitých kulturních

³⁰ Podle Národní památkový ústav (dále jen NPÚ), Úmluva o světovém dědictví UNESCO(online). Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/pamatky-a-pamatkova-pece/pravni-predpisy-a-mezinarodni-dokumenty/mezinarodni-dokumenty> (cit 2022-04-11).

³¹ Podle Národní ústav lidové kultury, Úmluva o zachování nehmotného kulturního dědictví(online). Dostupné z: <https://www.nul.cz/kulturni-dedictvi/> (cit. 2022-04-11)

³² Dušan FOLTÝN a kol., *Prameny paměti. Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*, Praha 2008, s. 10.

³³ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 16.

³⁴ Alexandra BRABCOVÁ (ed.), *Brána muzea otevřená. Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*, Náchod 2003, s. 56.

³⁵ Viz NPÚ, *Movité památky* (online). Dostupné z: <https://www.npu.cz/movite-pamatky> (cit. 2022-04-11).

památek jsou tzv. drobné stavby, zejména kapličky, Boží muka, ale také exteriérové sochy, sousoší a jiná sochařská díla.³⁶

Památková edukace – z pedagogického hlediska se jedná o specifický typ mimoškolní výuky nebo volnočasové vzdělávací aktivity, která nejenže probíhá v autentickém historickém prostředí, ale památky a památkovou péči, resp. kulturní dědictví v celé jeho šíři, chápe jako svůj vzdělávací obsah. Mezi hlavní činitele památkové edukace patří kromě obsahu zejména účastníci edukačních programů a památkový pedagog. Hlavním cílem památkové edukace je rozvíjení kladného vztahu všech generací ke kulturně historickému dědictví.³⁷

Památkový pedagog – pracovní označení pro pedagoga, který se zabývá památkovou edukací, resp. edukací v historickém prostředí. Je schopen rozpoznat edukační potenciál konkrétního památkového objektu, místa či procesu a „přeložit“ jej pro potřeby účastníků edukačních programů. Dovede zvolit pro danou cílovou skupinu přiměřené edukační cíle a postupy, které povedou k učení. Doprovází druhé při poznávání světa kulturního dědictví.³⁸

Rámcové vzdělávací programy³⁹ – základní kurikulární dokumenty, které na státní úrovni definují cíle počátečního vzdělávání, tj. předškolního, základního a středoškolského. Vytvářeny jsou na dvou úrovních, státní a školské. Školní vzdělávací programy pak řeší podobu výchovy a vyučování na jednotlivých školách v ČR.

1.2 Pedagogická východiska předškolní a primární edukace v historickém prostředí

„Historická místa nabízejí mladým lidem nezapomenutelné zážitky, které rozšiřují jejich rozhled. Osvětlují způsoby, jak žili lidé v minulosti a jak žijeme my dnes. Otevírají možnost učit se napříč vzdělávacími obory. Můžeme si díky nim lépe všimnout svého nejbližšího okolí a zároveň reflektovat změny, které je utvářejí pro budoucnost. Podporují naši tvořivost. Pomáhají nám identifikovat se s fyzickým prostředím. Mohou posilovat naše

³⁶ Viz NPÚ, *Nemovitě památky* (online). Dostupné z: <https://www.npu.cz/nemovite-pamatky> (cit. 2022-04-11).

³⁷ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 17.

³⁸ Tamtéž, s. 18.

³⁹ Blíže viz dokumenty relevantní pro tuto metodiku *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, Praha 2006. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, Praha 2010. Aktuální verze viz MŠMT, *Rámcové vzdělávací programy* (online). Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcove-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-3> (cit. 2022-04-11).

občanství. Uvedenými formativními zážitky procházíme během celého života, avšak v dětství bývají zvláště silné a bohaté. I proto má škola zásadní úlohu, neboť pomáhá mladým lidem, aby se naučili potenciál historického dědictví objevovat a dále sdílet.“⁴⁰

Přijmou-li žáci mateřských a základních škol, resp. jejich učitelé pozvání k výpravě do světa kulturního dědictví, tedy do nějaké památkové či paměťové instituce, otevírá se před jejími zaměstnanci veliká šance položit základ pro celoživotní naladění dětí v předškolním a mladším školním věku také ve prospěch světa péče o kulturní dědictví. Zároveň však mohou tento životní zájem žáků stejně snadno ztratit. Leží proto před nimi obrovská zodpovědnost.

V dětském věku je bezpochyby určující vliv rodiny. V posledních letech, a otázkou je, zda bohužel nebo naštěstí, *asi od každého trochu*, je také velmi silný vliv médií, které v digitální éře ovlivňují hodnotovou orientaci žáků ve stále mladším věku. A v neposlední řadě je to škola, se kterou mohou znalci, odborníci a správci kulturního dědictví sdílet svou odpovědnost za uchování kulturních hodnot pro budoucnost.

Úkolem památkových a paměťových institucí pak je, aby žákům a pedagogům své oborové oblasti nejen otevřely, ale zároveň v nich vytvářely i příznivé podmínky pro pozitivní formativní zážitky.⁴¹

1.3 Charakteristika cílových skupin

Práce s žáky předškolního a mladšího školního věku v historickém prostředí klade na lektory edukačních programů speciální a specifické nároky. Je to především schopnost tlumočit někdy i velmi složité věci jednoduchým a srozumitelným způsobem, vytyčit si uměřené cíle, volit dětem srozumitelný jazyk, být trpělivý, chválit, povzbuzovat, komunikovat laskavě a umět nadchnout. Těchto nároků není málo.⁴² V rozporu s tím je opačný extrém, a to nedělat z dětí „blbce“, nepodceňovat je. Zde si dovoluji použít výrok doc. Marie Fulkové, který použila v rozhovoru své práce *Galerijní a muzejní edukace 1: „Děti jsou strašně podceňované, mají tolik znalostí a schopností, které nejsou využité, protože dospělí podvědomě opakují kulturní stereotyp k přístupu k „nevzdělanému“ dítěti, které je zapotřebí teprve všechno naučit“*⁴³ Proč jsou tyto dovednosti nezbytné, naznačí

⁴⁰ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 39.

⁴¹ Tamtéž, s. 39.

⁴² Tamtéž, s. 40.

⁴³ Marie FULKOVÁ – Lucie HAJDUŠKOVÁ – Vladimíra SEHNALÍKOVÁ, *Galerijní a muzejní edukace 1. Vlastní cestou k umění*. Praha 2011, s. 18.

níže uvedené pedagogicko-psychologické charakteristiky obou cílových skupin. Má-li být památková edukace úspěšná, je třeba v první řadě znát a respektovat vzdělávací potřeby a způsoby poznávání toho, komu je určena.⁴⁴

1.3.1 Žáci předškolního věku

*„Mezi žáky předškolního věku řadíme, s ohledem na poznatky vývojové psychologie i realitu světa formálního vzdělávání, děti od tří do šesti let, které navštěvují buď mateřskou školu nebo jiné zařízení či skupinu, jež se zabývají jejich společnou výchovou.“*⁴⁵ Charakteristická je pro ně radost z pohybu a poznávání nových věcí. Rádi zpívají a tančí. Jejich znalosti a kognitivní dovednosti se zakládají především na názorném myšlení, jež staví na opakovaných smyslových zkušenostech a operacích se základními pojmy. Předškoláci se ještě nedokážou soustředit na dlouhý výklad, ale spíše se naučí díky naslouchání krátkým příběhům a rozmanitým herním aktivitám. Doporučuje se působit na všechny jejich smysly, v kombinaci s pohybovými, konstrukčními či napodobovacími hrami. U těch se také uplatňuje manipulace s nejrůznějšími edukačními pomůckami. Čím jsou děti starší, tím více u nich roste záliba v kooperativních hrách, jejichž prostřednictvím si osvojují různé společenské role, charaktery a normy chování.

Podle teorie Erika Eriksona je životním úkolem dítěte předškolního věku naučit se svobodně projevit svou aktivitu a iniciativu, zároveň ji však regulovat tak, aby nenarušovala soužití s druhými lidmi. V kontaktu s dospělými, vrstevníky i mladšími dětmi tak začínají předškoláci postupně zvnitřňovat společenské normy a učí se jednat podle svého nejlepšího svědomí, aniž by k tomu potřebovali kontrolu zvnějšku. Problém nastává ve chvíli, kdy projevy iniciativy dítěte nenachází emocionálního odezvu nebo jsou příliš silně tlumeny. Děti si pak do života odnášejí pocity méněcennosti a viny. Iniciativu žáků v tomto věku je proto třeba cíleně podporovat, a zároveň důsledky této iniciativy společně s žáky citlivě reflektovat.⁴⁶

⁴⁴ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 40.

⁴⁵ Tamtéž, s. 41.

⁴⁶ Tamtéž, s. 41-42.

1.3.2 Žáci prvního stupně základních škol

„Mezi žáky prvního stupně základních škol lze zařadit děti zhruba od šesti do jedenácti let. Mají rovněž potřebu poznávat nové věci, být v pohybu, zaměstnávat svou mysl i tělo. Na rozdíl od předškoláků však hraje v jejich věku mnohem větší roli výkonová motivace. Potřebují zažít úspěch a dosáhnout uznání ve všem, do čeho se obvykle s velkým zapálením pustí. Ověřují si tak rozmanitost svých kompetencí, včetně herních.“⁴⁷

Hry patří i na prvním stupni k jedné z nejdůležitějších činností žáků, vyznačují se však oproti dřívějšímu složitějšími úkoly a náročnějšími pravidly. Jejich zvládnutí umožňuje dětem myšlení, které se již opírá o zákony logiky. Většina kognitivních operací mladších žáků se však stále ještě váže na konkrétní předměty a procesy. Obrazně řečeno bývají děti v mladším školním věku nepřekonatelnými realisty – chtějí zjistit, jak se věci ve skutečnosti mají, zjistit, kolik co váží a měří, prakticky si ověřit návrh řešení kdejakého problému.⁴⁸ Opět slovy Marie Fulkové: *„Dobrá metafora jejich přístupu by byla Čapkovy „jak se co dělá“ a doplnila bych to ještě o „a co všechno to může znamenat a k čemu to je“ a „můžeme to dělat taky“?“⁴⁹* Také proto je historické prostředí místem vhodným pro jejich učení. Nabízí celou řadu pro děti netypických podnětů a záhad, které je možné objevovat mentálně i fyzicky a spolehnout se přitom především na své smysly.

Ve srovnání s žáky předškolního věku můžeme u mladších školáků předpokládat také relativně delší schopnost soustředění a úměrně délce školní docházky rovněž dovednost čtení, psaní a počítání. *„Podobně jako v případě pokroků na cestě k abstraktnímu myšlení, panují však i v tomto směru mezi žáky značné individuální rozdíly... Analogicky je třeba brát ohledy na sociální zralost žáků při zadávání samostatné nebo skupinové práce.“⁵⁰*

Ať už zvolíme kteroukoliv metodu či aktivitu, měli bychom mít na paměti, že mladší školáci od nás očekávají za dobrý výkon pochvalu a ocenění. Zejména, jsou-li jejich dosavadní životní zkušenosti příznivé, plní podle Erika Eriksona děti v této fázi vývoje společenská očekávání velmi svědomitě. Pokud jim svět oplácí důvěrou a uznáním, podporuje jejich vůli a pomáhá jim budovat základy zdravého sebevědomí a

⁴⁷ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 42.

⁴⁸ Tamtéž, s. 42-43.

⁴⁹ Marie FULKOVÁ – Lucie HAJDUŠKOVÁ – Vladimíra SEHNALÍKOVÁ, *Galerijní a muzejní edukace 1. Vlastní cestou k umění*. Praha 2011, s. 15.

⁵⁰ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 42-43.

sebehodnocení. V případě opačném se naopak dítě postupně naučí raději žádnou iniciativu nevyvíjet a na své snahy úplně rezignovat. Proto se vyplácí motivovat děti a chválit je i za maličkosti, aby si nevypěstovaly komplex méněcennosti.⁵¹

1.4 Obsah památkové edukace

Edukace v historickém prostředí umožňuje rozvíjet znalosti, dovednosti, hodnoty i postoje žáků jinak, než jak to umožňuje formální vzdělávací prostředí. V čem se tato jinakost zakládá? Jedinečnost památkové edukace spočívá především v prostředí, v němž je interpretována.

Obsahem památkové edukace jsou prvky krajiny, hmotné a duchovní kultury, které jsou odrazem minulosti a je ve veřejném zájmu nás všech zachovat je pro budoucí generace. Všechny tři složky se navzájem prolínají. Vznikají tak rovněž tři tematické okruhy, jež pokrývají celou škálu vědních oborů a oblastí, z nichž je možné čerpat po faktografické i metodologické stránce také při tvorbě edukačních programů pro potřeby předškolních dětí a dětí mladšího školního věku.

Pod pojem krajinné dědictví můžeme zahrnout otázky historické proměny kulturní krajiny, utváření její estetické hodnoty, ochrany krajinného rázu i aktivní péči o historické zahrady a parky. Hmotné kulturní dědictví v sobě nese nemovité památky včetně lidového stavitelství či industriální architektury, historické i umělecké předměty. Pojem odkazuje také k souvisejícím otázkám památkové péče, sběratelství či muzejní ochrany artefaktů. Nehmotné kulturní dědictví označuje problematiku zachování historické paměti, znalostí a dovedností včetně jazyka a literatury, hudby a tanců, zvyků a tradic, či tradičních výrobních technologií.

Muzejní či galerijní edukace soustředí pozornost svých návštěvníků na movité artefakty. Památková edukace může také pracovat například s mobiliárními fondy, její doménou jsou však nemovité objekty. Programy mohou zkoumat například urbanistický vývoj historických měst, charakter archeologických nalezišť nebo krajinu coby svědka historických procesů. V tomto směru sdílí památková edukace předmět svého zájmu také s environmentální výchovou nebo edukací v oblasti péče o archeologické dědictví.⁵²

⁵¹ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 43.

⁵² Tamtéž, s. 45–46.

1.5 Role památkového pedagoga

Památková edukace nabízí oproti školní výuce možnost pohybovat se v prostředí s vysokou mírou historické autenticity, na vlastní kůži okusit genia loci nebo reflektovat svůj vlastní vztah k památkovým hodnotám. I proto jsou pochopitelně edukační programy realizované v historickém prostředí oblíbené a pro mnoho dětí atraktivnější než výuka ve školních lavicích. Základem každého edukačního programu je pečlivá pedagogická příprava, bez níž by potenciál kulturního dědictví zůstal nevyužit.⁵³

Kdo by se měl tedy roli památkového pedagoga nebo pedagoga v galerii/muzeu věnovat? Marie Fulková tvrdí, že obecně panuje představa, že výuka v galerii/muzeu či na památkách nevyžaduje žádné zvláštní profesní učitelské kompetence, kromě znalosti umění sbírek, je tato pracovní pozice pro absolventy kunsthistorie, humanitních studií nebo různých uměleckých oborů s pedagogickým minimem. Právě pedagogická transformace kulturních obsahů do nového celku, tedy do výukové jednotky nebo edukační události, je dle Fulkové nejtěžší a vyžaduje specifické znalostní zázemí. Památkoví/muzejní/galerijní pedagogové by tudíž měli absolvovat obecnou pedagogiku, vývojovou psychologii dítěte a v ideálním případě také pedagogickou praxi na školách, která je naučí plánovat a organizovat vyučování.⁵⁴ V případě žáků mateřských a často i základních škol se právě památkoví pedagogové stávají prvními průvodci do světa kulturního dědictví. Na nich pak je, aby pro danou cílovou skupinu zvolili přiměřené edukační cíle a postupy, které povedou k jejich dosažení.⁵⁵

1.6 Základní didaktické strategie památkové edukace

Pokud chceme, aby si žáci předškolního a mladšího školního věku prostřednictvím edukačních činností v historickém prostředí osvojovali znalosti a dovednosti, postoje a hodnoty, jež přispívají k ochraně dědictví minulosti a k hlubšímu vnímání národní a kulturní identity, je třeba volit tomuto záměru přiměřenou škálu cílů a metod. Podle britského archeologa a pedagoga Tima Copelanda, který se zabýval možnostmi, jež hmotné i nehmotné kulturní dědictví nabízí na regionální, národní a mezinárodní úrovni pro rozvoj kognitivních, afektivních i konativních kompetencí žáků, máme na výběr tři základní didaktické postupy.

⁵³ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 46.

⁵⁴ Marie FULKOVÁ – Lucie HAJDUŠKOVÁ – Vladimíra SEHNALÍKOVÁ, *Galerijní a muzejní edukace 1. Vlastní cestou k umění*. Praha 2011, s. 17.

⁵⁵ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 46.

Pokud se vzdělávací aktivity, ať už je to vyprávění, kostýmovaná prohlídka nebo exkurze, zaměřují na rozvoj kognitivních kompetencí žáků, probíhá podle Copelanda „výchova o kulturním dědictví“. Pokud edukace v historickém prostředí přispívá nejen ke znalostnímu, ale také k afektivnímu rozvoji žáků, můžeme mluvit o „výchově prostřednictvím kulturního dědictví“. Zabývají-li se žáci různými aspekty kulturního dědictví v autentickém kontextu, cílíme na rozvoj kognitivních, afektivních i konativních kompetencí zároveň. Když se tedy v procesu učení děti zapojují do řešení konkrétních otázek spojených s ochranou a zachováním kulturního dědictví a přebírají za svůj podíl odpovědnosti, mluvíme podle Copelanda o „výchově pro kulturní dědictví“.⁵⁶

1.7 Programy na míru a tři kroky k učení

Jedním ze zásadních principů, jak žáky k učení motivovat, je zvolit takové cíle edukačních programů, které korespondují s jejich vzdělávacími potřebami. Programy předškoláků tak mají především vytvářet bezpečné prostředí, ve kterém se děti mohou přirozeně projevit a rozvíjet svou vlastní iniciativu a zvědavost. Kladou důraz na smyslovou názornost a střídání kratších herních aktivit. Programy pro mladší školáky pak předkládají účastníkům již o poznání náročnější výzvy. Sami si mohou ověřit správnost řešení a každý úspěch se cení. I zde je kladen důraz na smyslově-názorné poznávání a hravý charakter programu.⁵⁷

Edukační programy, podporující učení, jsou rovněž jakožto celek vystavěny s vnitřní logikou, která by měla respektovat základní pedagogické konstruktivistické principy. Mezi tyto principy patří například: učení je aktivní proces, je provázáno s jazykem a vzniká v interakci s druhými. Odehrává se v kontextu našeho života a chce svůj čas. Klíčovou součástí učení je motivace. Při přípravě programu bychom se tedy neměli zabývat jen cíli nebo metodami, ale také strukturou, která v sobě jednotlivé složky integruje. Teprve v takovém případě program tvoří pro své účastníky smysluplný celek.

Příhodné struktury nabízejí vědecky podložené modely učení, jejichž osvědčené pořadí a výběr činností jde v logické posloupnosti a respektuje potřeby cílové skupiny v průběhu edukačního procesu. Nejčastěji se proces učení člení na tři navazující kroky, které nacházejí uplatnění v úvodu programu (motivace), během jeho vlastní realizace (aktivita, interakce, zážitek) i ve fázi závěrečného hodnocení (reflexe).

⁵⁶ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 46.

⁵⁷ Tamtéž, s. 49.

Klíčovou roli v procesu učení hraje naladění a motivace účastníků. Pro záměrné učení je však stejně fatální také absence reflexe, která může snížit dopad edukačního programu jak v oblasti získávání znalostí a dovedností, tak při formulování hodnot a postojů. Teprve, když účastníci programu vědomě zpracují, co prožili, a jak se na základě těchto nových zkušeností proměnila jejich dosavadní představa, učí se. Reflexe svým způsobem odráží charakter programu. Ptá se po míře naplnění edukačních cílů a svou délkou i zvolenou metodou musí být přiměřená účastníkům. U většiny programů, které jsou realizovány v historickém prostředí, je proto ideální uskutečnit reflexi přímo v rámci závěrečné části programu. Reflexí může být kresba, splnění úkolu, kvíz nebo soutěž o drobné ceny.⁵⁸

⁵⁸ Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*. Praha, 2015, s. 51-52.

2. Národní galerie a edukační programy v Anežském klášteře

2.1 Historie Národní galerie

Dějiny dnešní Národní galerie coby instituce začínají roku 1796 založením soukromé Společnosti vlasteneckých přátel umění, iniciované hrabětem Františkem Josefem ze Šternberku – Manderscheidu, který byl sám velkým sběratelem umění a dokázal získat pro společnost vlivné členy z řad šlechty, ale také duchovní a měšťanské učence. Prvním společným cílem bylo zřízení veřejně přístupné obrazové galerie, která by v duchu zemského patriotismu podporovala výtvarné umění v Čechách a zabránila dalšímu vývozu významných uměleckých děl do zahraničí.⁵⁹ Budování veřejných sbírek výtvarného umění se tak mělo stát, společně s literaturou, divadlem a hudbou, jež v českém životě konce 18. století a století 19. zprvu nacházely větší míru ohlasu, dalším pilířem duchovního vývoje národa. Díky hlasům z řad umělců a kritiků, vědců a spisovatelů začalo vzrůstat obecné povědomí o tom, že také výtvarné umění je významnou složkou novodobé vzdělanosti.⁶⁰

Počátky Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění byly skromné. Neměla vlastní fond a byla odkázána především na výpůjčky ze šlechtického majetku.⁶¹ Základní soubor děl vystavovaných v Obrazárně dali k dispozici šlechtičtí zakladatelé Společnosti, přičemž speciální těžiště představovala sbírka šternberská. Také správa Pražského hradu se tehdy podílela 66 díly, z nichž dvě zůstala ve fondu až do roku 2017. Vedle holandských, vlámských, italských a německých mistrů zde byli od začátku zastoupeni čeští umělci 17. a 18. století – Karel Škréta, Petr Brandl, Jan Kupecký ad. Nicméně až do roku 1835 platilo pravidlo, že Společnost nebude nabývat majetku, ale bude pracovat jen se zápůjčkami, což vedlo ke značné nestálosti sbírky.⁶²

Strategii změnila Společnost právě po roce 1835, kdy vzhledem k množícím se žádostem o navrácení zapůjčených děl začala více usilovat o vybudování vlastní stálé sbírky, pro kterou díla kupovala a především získávala prostřednictvím odkazů. Zvlášť obrovský přírůstek Obrazárna zaznamenala v letech 1843-1844, když pražský lékař a právník Josef Karl Eduard Hoser daroval Společnosti svou sbírku 253 obrazů starých mistrů s tím, že měla být výslovně určena jako základ pro budoucí „Národní galerii“. A

⁵⁹ Marius WINZELER (ed.). *Starí mistři*. Národní galerie Praha, s. 10.

⁶⁰ Jiří KOTALÍK. *Národní galerie v Praze I. Sběrka Starého Evropského Umění, Sběrka Starého Českého Umění*, Praha 1984, s. 7.

⁶¹ Tamtéž, s. 7.

⁶² Marius WINZELER (ed.). *Starí mistři*. Národní galerie Praha s. 11.

protože Hoser se sběratelské činnosti věnoval až do své smrti, dostalo se z jeho pozůstalosti do Obrazárny nakonec celkem 327 děl, čímž se její fond, čítající tehdy jen 315 položek, více než zdvojnásobil.⁶³

Obrazárna sídlila ve Šternberském paláci až do roku 1871, tedy téměř šedesát let, což podněcovalo častou kritiku jak ohledně vybavení paláce, tak k umístění Obrazárny obecně. Společnost vlasteneckých přátel umění se proto rozhodla již po druhé iniciovat stavbu vlastní výstavní budovy, tentokrát na dnešním Smetanově nábřeží. Šternberský palác Společnost prodala, přesto tento plán ztroskotал na nedostatku finančních prostředků. Obrazárna se provizorně přestěhovala do Portheimského domu ve Spálené ulici a roku 1876 znovu do Šternberského paláce, než se mohla přesunout do místností poprvé zařízených speciálně pro účely sbírky v nově postaveném Domě umělců Rudolfinu. Tuto stavbu dala v letech 1876 až 1881 ke svému padesátiletému výročí vybudovat podle návrhů Josefa Zítka a Josefa Schulze Česká spořitelna.⁶⁴

Situace se zásadně změnila se vznikem Československé republiky v roce 1918, kdy na jedné straně mělo Rudolfinum sloužit jako sídlo Národního shromáždění, na druhé straně se mělo dosavadní provinciální muzeum umění proměnit v reprezentativní státní galerii. Nový stát zamýšlel postavit na Kampě velké umělecké muzeum pro Obrazárnu a Moderní galerii založenou v roce 1902, v níž měly být sjednoceny fondy starých i nových mistrů. Základní kámen ambiciózního projektu architekta Josefa Gočára byl však položen až roku 1927, což pro stávající umělecké sbírky znamenalo, že budou i nadále prezentovány v provizoriích.⁶⁵

V těchto nepříznivých podmínkách začala pro Obrazárnu nová éra. Měl na tom zásluhu především ředitel dr. Vincent Kramář, historik umění se smyslem pro hodnoty, dokonale seznámený také s problematikou moderního umění. Pod jeho vedením se Obrazárna začala proměňovat ve vědeckou instituci. Její sbírky se znalecky třídily, systematicky doplňovaly a vědecky zpracovávaly dle moderních zásad galerijní péče. Bohužel úsilí dr. Kramáře nebylo podporováno dostatečným pochopením ze strany státu ani veřejnosti. Ihned roku 1919 byla Obrazárně odňata část místností a v průběhu dalších let byla z Rudolfinu vystěhována celá sbírka. Náhradní prostory ji byly poskytnuty roku

⁶³ Marius WINZELER (ed.). *Starí mistři*. Národní galerie Praha, s. 12.

⁶⁴ Tamtéž, s. 12.

⁶⁵ Tamtéž, s. 14.

1929 v novostavbě Městské knihovny, ale i tentokrát se provizorium, zamýšlené původně na pět let, stalo na dlouhou dobu jediným, avšak nedostatečným řešením.⁶⁶

Ve třicátých letech zesílily snahy o zestátnění sbírek, k čemuž nakonec došlo roku 1937. Nově zřízená Státní galerie starého umění převzala 1366 obrazů a 170 plastik od Společnosti vlasteneckých přátel umění, jež vzápětí ukončila svou činnost a zavázala se ročně investovat jeden milion korun do nákupů galerie. Další plány na novostavbu, tentokrát na Letné, ztroskotaly v důsledku *Mnichova* a začátku druhé světové války.

Novou éru přinesl rok 1939, kdy se nástupcem Vincenta Kramáře stal kněz Josef Cibulka, který dokázal skrze svou obratnou diplomacii a vysokou angažovanost manévrovat galerií i v dusné době Protektorátu Čechy a Morava. Ještě roku 1939 se podařilo převzít z Konopiště sbírku d'Este s unikátními soubory italského malířství 14. – 16. století, jejíž mistrovská díla se stala součástí Státní galerie. V roce 1940 byla zřízena sekundární Studijní galerie na zámku ve Zbraslavi a o rok později začala nacistická propaganda využívat novou instalaci nejvýznamnějších mistrovských děl v Městské knihovně, přičemž došlo k přejmenování instituce na Národní galerii. Cibulkovi se dařilo i v těchto těžkých dobách zajišťovat významné akvizice. Do fondů přibýly rovněž zkonfiskované židovské sbírky. Roku 1943 však byly prostory galerie, nyní přejmenované na Českomoravskou galerii, pro veřejnost uzavřeny a sbírky zabaleny, aby nebyly poškozeny válečným běsněním. Zabavení děl pro vůdcovo muzeum v Linci se však naštěstí podařilo Cibulkovi zabránit. Výjimkou byly deskové obrazy Vyšebrodského cyklu, jež byly odvezeny do solných štol v rakouském Bad Ausee, kde je roku 1945 objevila americká armáda a následně je vrátila do Prahy.

Bezprostředně po válce se začaly svázet zpět do Prahy umělecké fondy, uskladněné na různých místech, jež přežily válku bez větší úhony. Novým sídlem galerie se opět stal Šternberský palác, kde bylo nyní vystaveno staré umění. Dosavadní výstavní sály v Městské knihovně byly přenechány umění modernímu. Jméno a úkoly nové Národní galerie byly roku 1949 definovány zákonem.⁶⁷ Značně rozšířeny byly fondy díky převodům majetku a konfiskacím. Ještě roku 1945 se do Národní galerie dostala nostická sbírka, poslední zachovaná a zároveň největší a nejvzácnější pražská barokní šlechtická kolekce, obsahující mimo jiné Rembrandta, van Dycka, Kalfa a mnohé další. Převzata však

⁶⁶ Jiří KOTALÍK. *Národní galerie v Praze I. Sbírk Starého Evropského Umění, Sbírk Starého Českého Umění*, Praha 1984, s. 9.

⁶⁷ Marius WINZELER (ed.). *Starí mistři*. Národní galerie Praha, s. 16.

byla i další díla z jiných starých sbírek, například ze sbírky valdštejnské nebo také z majetku církve a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.

Poté, co stále projednávané plány na novou stavbu galerie na Letné zůstaly nerealizovány, dostaly se v padesátých letech do hledáčku sídla expozic další tři paláce a kanovnické domy na Hradčanském náměstí, což vedlo k myšlence vzniku galerijního komplexu okolo náměstí. Poprvé se také objevil nápad umístit fondy českého a evropského umění na různých místech. Realizace však opět ztroskotala, tentokrát na požadavku, že před adaptací nemovitostí by se muselo postavit sto náhradních bytů.⁶⁸

Za ředitele Jiřího Kotalíka galerie převzala Anežský klášter na Starém Městě a bývalý klášter benediktinek sv. Jiří na Pražském hradě, v němž byla roku 1976 otevřena expozice českého umění od středověku do konce baroka. Ve Šternberském paláci byla současně nově představena sbírka evropského umění od antiky po Goyu, doplněná přehlídkou francouzského umění 19. a 20. století.⁶⁹

K bouřlivým změnám došlo po Sametové revoluci v roce 1989. V důsledku četných restitucí – šlechtickým rodinám, církevním vlastníkům, rodinám židovských sběratelů a emigrantů – se tvář galerie opět výrazně proměnila. Nové uspořádání sbírek přineslo prostorové úpravy a odchod instituce z Jiřského kláštera. Sbíрка starého umění byla v posledních desetiletích obohacena o několik nových významných akvizic a také darů Společnosti přátel Národní galerie, založené v roce 1991. Středověké oddělení sídlí v klášteře sv. Anežky České a fondy renesance a baroka ve Šternberském a Schwarzenberském paláci. Pobočka galerie s výběrem z děl českého baroka se nachází na zámku Kinských ve Žďáru nad Sázavou.⁷⁰

V současnosti Národní galerie spravuje šest pražských budov – Veletržní palác, Palác Kinských na Staroměstském náměstí, Anežský klášter, Šternberský palác, Schwarzenberský palác a Salmovský palác na Hradčanech. Krátkodobé výstavy jsou pořádány také ve Valdštejnské jízdárně, jež patří Senátu Parlamentu ČR. Mezi mimopražská sídla řadíme zámek ve Žďáru nad Sázavou, zámek Fryštát a Český a Slovenský pavilon v italských Benátkách.⁷¹

⁶⁸ Marius WINZELER (ed.). *Starí mistři*. Národní galerie Praha, s. 16.

⁶⁹ Tamtéž, s. 17.

⁷⁰ Tamtéž, s. 18.

⁷¹ <https://www.ngprague.cz/o-nas/budovy>

2.2 Anežský klášter a jeho současné využití

Národní galerie v Praze zprostředkovala ve svých budovách již desítky expozic a výstav reprezentující umění od nejstarších dob po současnost, a to jak domácích autorů, tak těch zahraničních. V rámci doprovodných programů pořádá také mnoho přednášek, workshopů, výtvarných dílen a vzdělávacích programů pro školní skupiny, rodiny s dětmi, širokou veřejnost.

Klášter sv. Anežky České nabízí velmi široké spektrum edukačních programů, které jsou předkládány mateřským, základním a středním školám. Tyto programy se konají jak v prvním patře kláštera, tedy přímo v prostorách Národní galerie, tak v přízemní „architektuře“. Některé programy propojují oba tyto prostory. V nabídce Anežského kláštera pro školní skupiny nalezneme například tyto programy: Barevný svět, Dílna středověkého malíře, Dílna středověkého řezbáře či Skriptorium – Dílna středověkého písaře. Sezónní záležitostí jsou pak programy –Proč slavíme Vánoce?, Proč slavíme Velikonoce? nebo Na sv. Jiří vylézají hadi a štíři. Tyto programy se nabízejí především mateřským školám či třídám prvního stupně základní školy. Pro nižší i vyšší stupeň základní školy jsou pak vhodné programy s názvem Po stopách sv. Anežky, Moje galerie nebo Byl jednou jeden... Anežský klášter však nezapomíná ani na středoškolské studenty, kteří zde mohou navštívit edukační programy zabývající se především architekturou a výtvarným a sochařským uměním: Architektura a dějiny Anežského kláštera, Tajemství gotiky, Umění doby Jagellonců, Umění doby Karla IV. nebo Umění doby Václava IV. a krásný sloh.⁷²

Z tohoto výčtu vyplývá, že nabídka je opravdu pestrá a týká se jak osobnosti svaté Anežky České, historie Anežského kláštera, architektury či výtvarného a sochařského umění, tak uměleckého řemesla a oblíbených sezónních svátků a slavností. Přesto mělo edukační oddělení Národní galerie v Anežském klášteře pocit, že zde chybí nějaký program, především pro mateřské školy a 1. a 2. třídy základních škol, který by se konal jen v prostorách architektury. A vytvoření takového programu bylo právě mým úkolem. Před nastíněním samotného edukačního programu je však důležité si říci také něco o osobnosti Anežky České a Anežském klášteře jako takovém, neboť tyto informace bezpochyby tvoří důležitou základnu, inspiraci a odrazový můstek pro všechny edukační programy, které v prostorách kláštera sv. Anežky České vznikají.

⁷²<https://www.ngprague.cz/vzdelavaci-programy/pro-skolni-skupiny>

Za zmínku jistě také stojí nádherná zahrada obklopující klášter, která je přístupná veřejnosti a v níž je umístěna expozice moderních soch a zajímavých objektů pro děti i dospělé. V neposlední řadě se Anežský klášter a Národní galerie mohou chlubit haptickou stezkou, tedy hmatovou expozicí nejen pro nevidomé, která je umístěna v severním křídle křížové chodby kláštera.⁷³

⁷³<https://www.kudyznudy.cz/aktivita/hmatova-expozice-nejen-pro-nevidome-v-anezskem-klase>

3. Osobnost svaté Anežky České a historie Anežského kláštera

3.1 Anežka, princezna z rodu Přemyslovců

*„Ženy, které se rodily jako Přemyslovny nebo sňatkem vstupovaly do českého panujícího rodu, to nemávaly snadné. Jistě, zaujímaly řádově vyšší společenské postavení než jejich vrstevnice a také v hmotném zajištění si neměly nač stěžovat, nicméně jejich oficiální postavení obvykle nepřesáhlo hranice knížecího a královského dvora.“*⁷⁴ Těmito slovy uvádí historik Josef Žemlička jednu z kapitol své práce *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali* věnovanou manželkám, sestrám a dcerám přemyslovského rodu. Úkolem přemyslovských manželek bylo především zajistit nástupnictví, tedy rodit děti, zejména syny. Dcery a sestry panovníků se měly provdat za sousední mocnáře, a tím udržet dobré vztahy na poli evropské politiky. Málokterá Přemyslovna se zapsala do širšího povědomí evropských dějin. Existují však výjimky potvrzující pravidlo. A jednou takovou výjimkou je bezesporu svatá Anežka Česká, svatořečená roku 1989, která, jak také uvádí Žemlička, je rozhodně jednou z nejvýraznějších postav nejen našich středověkých dějin.

Anežka Přemyslovna se narodila pravděpodobně roku 1211.⁷⁵ Pocházela ze starobylé domácí dynastie, která již po staletí vládla českému státu a jejímiž členy byli i první národní světcí – sv. Václav a sv. Ludmila.⁷⁶ Byla nejmladší dcerou Přemysla Otakara I.⁷⁷ a jeho druhé ženy Konstancie Uherské, dcery uherského krále Bély III. z rodu Arpádovců a francouzské šlechtičny Anny de Chatillon.⁷⁸ Rodinné předpoklady dané do vínku nejmladší Přemyslově dceři, ve kterých se mísily kulturní vlivy západní i východní Evropy, byly ještě umocněny velmi dobrou výchovou. Zároveň se však dá na Anežčině dětství a mládí skvěle demonstrovat, jak nešetrně se doba a rodinná sňatková politika chovaly k malým královským princeznám: „*První tři čtyři léta, možná déle, v péči matky, chův, kojných a houfu služebnic. Jestliže dítě vydrželo, mohlo se brzy spekulovat o ženichovi. Pak výchova v zavedeném rodinném klášteře. Po návratu, snad okolo jedenáctého či dvanáctého roku, čekala nová kola sňatkových jednání. Mezitím se dívka věnovala základům vzdělání, hudby, dobrého chování a ručních prací, která ji už jako*

⁷⁴ Josef ŽEMLIČKA. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005, s. 195.

⁷⁵ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 301: K roku 1211 došel V. Novotný, 1928, s. 551 ad., přijala ho J. Joachimová (*Anežka Přemyslovna*, Praha 1940, s. 19), i současní historikové. Ve starší literatuře bývá uváděn rok 1205 nebo rok 1208.

⁷⁶ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 27.

⁷⁷ Petr KUBÍN. *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 257.

⁷⁸ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 27.

manželku provázely většinu života. Pokud to žádaly okolnosti, jako u Anežky, následoval ještě další edukační pobyt na některém z renomovaných dvorů...“⁷⁹Mladá Přemyslovna prošla několika významnými prostředími, která zformovala její pohled na svět. Byly zde položeny nejen základy jejího dobrého vzdělání a hluboké víry, ale také inspirace k pozdější zakladatelské činnosti.

Útlé dětství prožila na Pražském hradě a v jeho nejbližším okolí.⁸⁰ Třetí až šestý rok života strávila Anežka se svou starší sestrou Annou v ženském cisterciáckém klášteře ve slezské Třebnici, založeném vratislavskou vévodkyní Hedvikou. „Zde mělo jistě své kořeny jak Anežčino rozhodnutí pro řeholní život, tak její budoucí úcta ke svatým ostatkům.“⁸¹K Anežčinu rozhodnutí zasvětit svůj život bohu a řeholní práci zajisté přispělo také několik neúspěšných zasnoubení a s tím spojené politické machinace ambiciózního otce. Legenda Anežčina života, sepsaná na přelomu 13. a 14. století, hovoří o zasnoubení s „jakýmsi polským vévodou“, pravděpodobně jedním z Hedvičiných synů, právě v době pobytu v Třebnici. Polský vévoda však předčasně zemřel.⁸²

V šesti letech se vrátila do Čech a krátce pobývala v ženském premonstrátském klášteře v Doksanech.⁸³ Doksany působily jako výchovné zařízení urozeného ženského dorostu, dcer velmožů a také mladičkých Přemysloven. Již zde měla Anežka vymykat svou skromností, neúčastnit se her ostatních dívek a oddaně se věnovat kostelu.⁸⁴ Doksanský klášter, založený Anežčíným dědečkem, králem Vladislavem, byl královskou rodinou vybrán zřejmě s ohledem na zaměření řadu, který kladl velký důraz na vzdělání. Autor legendy uvádí, že Anežka se zde měla naučit především „znalosti písma“.⁸⁵

Patrně v roce 1219, tedy v Anežčiných osmi letech, došlo k uzavření smlouvy mezi Přemyslovcem a Štaufy, na jejímž základě byla Anežka přislíbena synovi německého císaře Fridricha II. Jindřicha. Poté byla poslána na dvůr rakouského vévody Leopolda VI. Babenberského a dalších šest let strávila při klášteře augustiniánských kanovníků v Klosterneuburku. Anežčin rakouský pobyt i její zasnoubení s Jindřichem VII. však náhle ukončily intriky Leopolda VI., kterému se za německého krále nakonec podařilo provdat

⁷⁹ Josef ŽEMLIČKA. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005, s. 208-209.

⁸⁰ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 11.

⁸¹ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 28-29.

⁸² Tamtéž, s. 29.

⁸³ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 11.

⁸⁴ Josef ŽEMLIČKA. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005, s. 208.

⁸⁵ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 31.

svou vlastní dceru Markétu. V roce 1225 se v Norimberku konala jejich svatba a na podzim toho roku se mladá přemyslovská princezna vrátila zpět do Prahy.⁸⁶

Do Čech se Anežka vrátila jako čtrnáctiletá princezna, ovlivněna vyspělou dvorskou kulturou, atmosférou křižáckých tažení a velkou stavební činností. Byla dobře jazykově vybavena a orientovala se v evropské politice. Díky tomu se posléze velmi čile účastnila rodinných debat o budoucnosti Prahy i směřování zahraniční politiky.⁸⁷ Dalších osm let pak strávila v rodinném kruhu. Ani v těchto letech však Anežka neunikla sňatkovým plánům svého otce. Mezi vznešenými nápadníky se objevil například anglický král Jindřich III. Plantagenet (1216 – 1272)⁸⁸, s jehož žádostí o ruku dorazilo poselstvo do Prahy roku 1226. Není známo, do jaké míry chtěl Přemysl Otakar I. svou zahraniční politiku spojit s anglickým králem, víme však, že vleklá jednání se táhla až do roku 1228, což svědčí spíše o tom, že celá tato záležitost byla pro českého krále hlavně vhodnou příležitostí k prohloubení spojení s anglickým dvorem, o které usilovali také císař a papežská kurie.⁸⁹ Možné spojení českého a anglického královského rodu bylo nebezpečné pro císaře Fridricha II. Jindřicha, který se pod nátlakem nového papeže Řehoře IX. měl vydat na dlouho odkládanou výpravu do Svaté země. „*Ve snaze pojistit si mocného spojence rozhodl se císař vyjít vstříc Přemyslově někdejší snaze o spojení přemyslovského rodu s rodem štaufským a napravit urážku, kterou svým sňatkem způsobil jeho syn českému králi i celému království. Koncem května roku 1228, v době, kdy v Praze pobývalo anglické poselstvo, požádal o ruku Anežky on sám.*“⁹⁰ Do celé záležitosti však výrazně zasáhl právě papež, který nabádal jak krále Přemysla, tak jeho ženu Konstancii, aby se nikterak nespojovali s císařskou rodinou a aby se snažili uchovat dobré vztahy, kterým se dosud s papežským stolcem těšili. Jaká byla odezva českého krále, nevíme. Stejně tak nám pochopitelně není známo, jak se k těmto záležitostem stavěla sama, tehdy již plnoletá, Anežka. Jisté však je, že v červnu roku 1228 vyplul císař na výpravu do Palestiny a že ve stejné době byly také ukončeny diplomatické styky českého krále s králem anglickým.⁹¹

⁸⁶ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 31-32.

⁸⁷ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 11.

⁸⁸ Josef ŽEMLIČKA. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005, s. 209.

⁸⁹ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 33-34.

⁹⁰ Tamtéž, s. 34.

⁹¹ Tamtéž, s. 34.

3.2 Založení kláštera a přijetí řehole

V prosinci roku 1230 zemřel král Přemysl Otakar I. a vlády v Čechách se chopil Anežčin bratr Václav. Do prvních let jeho vlády ještě spadají poslední pokusy o zasnoubení jeho mladší sestry. „*Roku 1231 prohlásil císařův syn Jindřich VII. manželství s Markétou Babenberskou za neplatné. Jako důvod uváděl svůj někdejší závazek k Anežce, pravou příčinou však byla zřejmě snaha o samostatnou vládu v Německu, pro niž se snažil získat vlivného spojence. Jeho nabídka nemohla být lákavá ani pro Anežku, ani pro českého krále, který uváženě setrval na straně císařově. Ve snaze zmařit rozvodové plány svého syna, obnovil tehdy i císař svou žádost o Anežčinu ruku....*“⁹² Anežka však měla v té době již jiné plány. Se souhlasem královské rodiny, především bratra Václava I., se rozhodla přijmout nový řád sv. Františka z Assisi, který přinášel mravní obrodu společnosti a nabádal k evangelijnímu životu v chudobě. Františkovy ideály se v této době rozšířily i do prostředí dvorského, kde je za své přijala Anežčina sestřenice Alžběta Durynská. Alžběta po smrti svého manžela založila v Marburku špitál pro nemocné, kde roku 1231 v pověsti světice zemřela.⁹³

Po vzoru Alžběty Durynské založila také Anežka v Praze špitál a krátce nato i první zaalpský klášter klarisek. Stavba začala kolem roku 1231 a do roku 1234 zde vyrostly nejstarší části velkoryse koncipovaného klášterního komplexu, jehož první komunitu tvořilo dvanáct řeholnic – pět italských sester a sedm urozených dívek z Českého království, s nimiž na jařeroku 1234 složila slib sama Anežka. Podle legendy šlo o významnou slavnost, jíž se zúčastnilo sedm biskupů, celá královská rodina a mnoho vzácných hostů z domova i ze zahraničí. Hned na počátku své existence tak klášter získal pověst mimořádného založení s královským leskem. Z listiny mladšího data je patrné, že Anežka složila sliby na původní, neschválené znění řádových pravidel. Z toho vyplynulo její písemné spojení se sv. Klárou i jejich společné úsilí o reformu řádových pravidel.⁹⁴

Pro stavbu špitálu a kláštera klarisek daroval král Václav I. své sestře pozemek na pravém břehu Vltavy, poblíž kostela sv. Haštala. Přemyslovská fundace byla situována s ohledem na budoucí běh městských hradeb, které měly v budoucnu semknout hlavní osady podhradí. Podle tradice řádu, jehož posláním bylo působit především mezi vrstvami nejchudších obyvatel, byl klášter založen na samém obvodu města při jeho

⁹² Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 35.

⁹³ Petr KUBÍN. *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 257.

⁹⁴ Tamtéž, s. 258.

severovýchodním okraji. Na východní straně byl chráněn kamennou městskou hradbou, na straně severní přirozeným tokem řeky Vltavy a klášterní zdí, která v těchto místech zastupovala městské opevnění. Místo vybrané pro stavbu kláštera a špitálu bylo již v této době osídleno mnoha řemeslníky, nejvíce taviči železa, po kterých zde byly nalezeny zbytky železitých strusek, ohnišť a pecí na tavení, jak potvrdily pozdější archeologické výzkumy. Kromě řádu klarisek, jejichž řeholi přijala členka panovnického rodu, uvedl Václav I. roku 1232 do Prahy také řád menších bratří, který se usadil u kostela sv. Jakuba.⁹⁵

V koncepci kláštera bylo potřeba skloubit architekturu s přísnými řeholními předpisy, které sestrám nedovolovaly jakýkoliv styk s veřejností. Výsledkem bylo asymetrické dvoulodí kostela sv. Františka, v němž se počítalo s tribunou pro sestry přístupnou přímo z patra kláštera, kvůli ní byla vypuštěna severní boční loď. Současně s kostelem bylo vystavěno celé východní křídlo konventu, které mělo veškeré prvky nutné k provozu kláštera: spojovací chodbu umožňující přístup do svatyní, kapitulní síň, pracovnu sester, refektář a hospodářské zázemí. V patře byl dormitář neboli společná ložnice sester, jejíž součástí byla i klášterní nemocnice.⁹⁶

Stavba musela postupovat velmi rychle, neboť již 21. března 1232 přijal Václav I. klášter i špitál pod svou královskou ochranu a zároveň oběma udělil veškeré svobody, exempce a privilegia, která do té doby náležela jen kostelu vysehradskému. Tyto výhody poskytovaly klášteru i špitálu ochranu před násilnými vpády a královskou klatbou bylo ohroženo všem, kdo by porušili právo azylu. „*Velké privilegium dokládá, že na Anežčině díle měl svrchovaný zájem sám král a z pozice své moci je plně zaštitil. Od samého začátku nešlo tedy v pražském případě o běžný mendikantský klášter, ale o fundaci královskou, což ovlivnilo i její architektonický charakter.*“⁹⁷

Pro první stavební etapu Anežského kláštera je typické mísení pozdně románských prvků s prvky gotickými. Pražský klášter klarisek se stal první gotickou stavbou nově založeného města, která svou kvalitou mohla konkurovat úrovni nejvyspělejších evropských staveb.⁹⁸

⁹⁵ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 47.

⁹⁶ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 11.

⁹⁷ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 47-49.

⁹⁸ Tamtéž, s. 73.

V prvních letech svého působení zajistila Anežka klášter především po právní a hospodářské stránce. Rozvinula korespondenci se sv. Klárou a také s papežem, kterého žádala o změnu řádových pravidel. Papež odpověděl několika listinami, v nichž řadě Anežčiných přání vyhověl, např. statky darované královskou rodinou potvrdil špitálu, který povýšil na samostatný kanonický řád, a z Anežčina podnětu tak vznikl jediný řád českého původu – křižovníků s červenou hvězdou, který v duchu sv. Františka a sv. Alžběty Durynské uskutečňoval velké charitativní poslání. Žádost o změnu řehole však papež roku 1238 zamítl. Anežka však i nadále pokračovala v budování kláštera, ke konventu sester připojila konvent menších bratří, jemuž uvolnila místo špitálu. Tak vznikl nový dispoziční typ sdruženého dvojkláštera, který vyplynul z učení sv. Františka.

V další etapě Anežka obohatila stavbu o řadu nových prvků, z nichž některé přesahovaly program mendikantských klášterů. Z prodeje přeštického újezdu nechala vystavět presbytář kostela sv. Františka, k jehož severnímu boku připojila kapli Panny Marie a svoji soukromou oratoř.⁹⁹

Současně s klášterem klarisek se stavěl nový klášter menších bratří, o jehož existenci vypovídá jen skromný počet historických zpráv. Existenci konventu menších bratří dokládají především budovy jejich vlastního kláštera, jejichž základy po řadu let odkrývaly archeologické průzkumy. Na rozdíl od většího kláštera klarisek se soubor budov bratrského konventu zachoval jen fragmentárně. Klášter menších bratří sestával ze dvou hlavních objektů: východního křídla postaveného na základech někdejšího špitálu, ke kterému na západní straně přiléhal klášterní ambit, a křídla západního, jehož součástí byla malá kaple zasvěcená sv. Barboře.¹⁰⁰

Od roku 1247 sužovala zemi komplikovaná politická situace, kdy nespokojené panstvo zvolilo za spolukrále Václavova druhorozeného syna Přemysla. Z domácí války vyšel nakonec vítězně Václav, který roku 1249 dobyl Prahu a 16. srpna toho roku byl v kostele sv. Františka znovu slavnostně korunován jediným českým králem. Po skončení korunovace se pravděpodobně v prostorách mužského kláštera konala hostina. Anežčin klášter se tak stal místem významné historické události, završené smírem otce a syna.¹⁰¹

⁹⁹ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 15.

¹⁰⁰ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 107.

¹⁰¹ Petr KUBÍN. *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 260.

V padesátých letech 13. století pokračovala stavba obou sdružených klášterů, které byly doplněny o některé funkčně důležité prvky. K západnímu rameni ambitu kláštera klarisek byla připojena samostatná budova klášterní kuchyně. Provoz kuchyně připomínají odkládací skřínky s větracími otvory, které původně směřovaly do zahrady, kde byly archeology odkryty dvě středověké studně. S výstavbou kuchyně funkčně souvisel projekt tzv. severojižního křídla, které tvoří úzká budova vklíněná mezi jihozápadní nároží ambitu a jižní hradební zeď kláštera. Jeho poloha v blízkosti kláštera menších bratří naznačuje, že snad souviselo se zásobováním ženského konventu, popřípadě mohlo sloužit jako klášterní hovorna. V blízkosti severojižního křídla stála hlavní vstupní brána kláštera klarisek. Anežčina legenda zmiňuje, že „*vrátná obsluhovala i otáčivé kolo – rotu, kterým se sestrám do kláštera dopravovaly potřebné potraviny*“.¹⁰²

V době, kdy byl klášter klarisek téměř hotov a jeho existence zajištěna připojením bratrského konventu, soustředila Anežka svou pozornost znovu na špitál. Jejím přičiněním dostal špitální řád nové místo v Praze, u paty starého Juditina mostu. Na tomto místě byl v květnu 1252 slavnostně položen základní kámen nového špitálu a kostela sv. Františka. Krátce nato udělil pražský biskup špitálním bratřím právo nosit vlastní řádový odznak – červenou hvězdu a červený kříž. Osobní péče a zájem českého krále provázela Anežčino dílo až do konce jeho dní. Dokladem toho jsou listiny vydané ještě krátce před královou smrtí–velké privilegium špitálu a darovací listina špitálu, obě z roku 1253. Poté, co král zajistil obě fundace své sestry, 2. září 1253 náhle zemřel.¹⁰³

*„Díky výjimečně štědré podpoře královského rodu zdvihl se v Praze na pravém vltavském břehu krátce po polovině 13. století velkolepý a ve svých hlavních částech v podstatě hotový soubor budov dvojího kláštera ženské a mužské větve Františkánského řádu. Pohřeb českého krále dovršil jeho mimořádný význam a zároveň předznamenal Anežčin další stavební program.“*¹⁰⁴

3.3 Přemyslovské mauzoleum

Po smrti krále Václava se Anežka zaměřila na oslavu vlastního rodu. Inspirována durynskými landkrabaty, rozhodla se při svém klášteře vybudovat důstojné mauzoleum Přemyslovců. O vztahu následníka trůnu Přemysla Otakara II. k Anežčinu klášteru se

¹⁰² Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 119-120.

¹⁰³ Tamtéž, s. 121.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 124.

historické zprávy nedochovaly, legenda však uvádí, že „*svou tetu miloval jako vlastní matku a štědře ji zahrnoval vším potřebným*“.¹⁰⁵ V době jeho vlády vygradovala stavební činnost v klášteře projektem svatyně, jejíž velkolepé měřítko i vysoká umělecká úroveň výrazně převyšují dosavadní stavební produkci a jejíž ideová koncepce souzní s životním osudem tohoto slavného panovníka. K realizaci královského pohřebiště však mohlo dojít až po vítězné bitvě u Kressenbrunnu (1260), kdy se Přemysl rozhodl ukončit svůj věkově nerovný manželský svazek s Markétou Babenberskou a následně se oženit s mladou Kunhutou Uherskou. Teprve poté mohl uskutečnit svou dlouho odkládanou královskou korunovaci. Současně s tímto aktem, záměrně určeným na den Narození Páně roku 1260, zahájil společně s Anežkou Přemyslovnou stavbu mauzolea zasvěceného Salvátoru – Kristu Spasiteli.¹⁰⁶

Typologicky a slohově se český král inspiroval u stavby palácové kaple francouzského krále Ludvíka IX., jenž byl pro něj vzorem křesťanského panovníka i rytíře. Ke stavbě královského pohřebiště byl proto do Čech povolán mistr, který přišel do kontaktu s francouzskou klasickou gotikou v oblasti Champagne. Jeho dílem se stal projekt svatyně o dvou klenebních polích a pětibokém závěru, který se připojil k východnímu čelu kaple Panny Marie. Vertikálně členěný vnitřní prostor nese znaky klasického severofrancouzského slohu.¹⁰⁷

Součástí promyšleného programu svatyně bylo také vybudování krypty, založené pod oltářem Spasitele a určené pro pohřeb panovníka a jeho rodiny. V klenbě krypty bylo ponecháno neklenuté pole, připravené pro osazení náhrobku a uložení královského pohřbu. Jeho poloha na symbolicky exponovaném místě před oltářem Spasitele odpovídala, stejně jako ve Francii, významu vládnoucího panovníka. Projekt královského pohřebiště měl svou soudobou analogii a vzor ve strategii francouzského krále Ludvíka IX., který dal krátce před polovinou 13. století přestavět pohřebiště francouzských králů v Saint-Denis a nechal do něj přenést ostatky všech dosavadních vladařů Francie. Stejně jako se Ludvík IX. přihlásil k předchozí dynastii Karlovců, navázal Přemysl Otakar II. na tradice českých králů, kteří byli skrze své podobizny symbolicky přítomni v prostoru rodového mauzolea.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 127.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 127.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 128.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 145-146.

Stejně jako palácová kaple Sainte-Chapelle v Paříži, v níž byla uchovávána Kristova trnová koruna a dřevo kříže, stala se také pražská svatyně Salvátora schránkou nejvzácnějších relikvií v českém království. Její vybavení mělo být o to skvělejší, že se měla stát pohřebištěm krále „*jenž již v lůně matky své byl zván králem zlatým*“.¹⁰⁹ Legenda praví, že Anežka ozdobila svatyni Spasitele světa slavnými ostatky svatých, bohoslužebnými nádobami a drahocennými rouchy, příslušnými k bohoslužbě. Je nepochybné, že ve svatyni Salvátora byly uloženy vzácné ostatky, které Anežka získala roku 1251 od papeže Inocence IV. – dřevo kříže a část Kristova roucha, které měla na papežovu žádost vystavit na místě, jenž přísluší takovému pokladu.

Historikové předpokládají, že nejvzácnějším relikviářem králova pohřebiště byl známý kříž Přemysla Otakara II. s ostatkem sv. kříže a hrdým nápisem „*REX . OTAKARUS . ME . FECIT*“ „chovaný dnes v pokladu dómu v německém Řezně.“¹¹⁰ Tento kříž již celá desetiletí přitahuje pozornost odborníků, kteří se pokusili o jeho stylistický a ikonografický rozbor, dosud však marně hledali vysvětlení, kde a k jakému účelu byl kříž zhotoven. Protože nebyl součástí králova pokladu, jež byl rozptýlen v bitvě na Moravském poli a nebyl majetkem Záviše z Falkenštějna ani Braniborů, E. Poche předpokládá, že byl obdařen jakousi posvátnou imunitou, nejspíše jako předmět obecného kultu v chrámovém prostoru. Usuzujeme proto, že byl zhotoven u příležitosti Přemyslovy korunovace pro oltář sv. Kříže ve Svatovítském dómu. Helena Soukupová se domnívá, že kříž byl původně určen pro Přemyslovo mauzoleum. Nasvědčuje tomu jednak fakt, že do roku 1313 zůstával v Čechách, jednak jeho ikonografický program, jenž naprosto souzněl s programem pražského mauzolea. Podobně jako královo pohřebiště, zdůrazňuje výzdoba kříže těsné propojení Kristovy vlády s vládou královskou a povyšuje panovníka do nebeské sféry. Soukupová soudí, že tento kříž byl původně sakrosanktem pohřebiště, k němuž měl Přemysl Otakar II. mnohem osobnější vztah než k románské bazilice sv. Víta. Je také pravděpodobné, že ostatek uložený v jeho kříži je právě tím ostatkem, který získala Anežka od papeže Inocence IV.¹¹¹

K pokladu královského pohřebiště náležela však i další vzácná relikvie, kterou si odtud roku 1353 odnesl Karel IV. do hradní kaple na Karlštejně, a to prst sv. Mikuláše, uložený dnes v pokladu Svatovítské katedrály. Dříve než svatý ostatek odnesl, měl zažít v

¹⁰⁹ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 152.

¹¹⁰ Vratislav VANÍČEK. *Velké dějiny zemí Koruny české III*. Praha-Litomyšl 2002, s. 348.

¹¹¹ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 152-155.

klášteře zázračnou událost, při níž se prst, který chtěl rozříznout, údajně zalil čerstvou krví.¹¹²

K vybavení chrámu Salvátora patřily zřejmě i některé bohoslužebné předměty, zmiňované v Anežčině klášteře ještě roku 1574, kdy zde již byli usazeni dominikáni. K nejvzácnějším, jež byly toho roku na žádost pražského arcibiskupa Antonína Bruse z Mohelnice podrobně sepsány, patřily tři stříbrné zlacené kalichy a dva stříbrné zlacené kříže. V klášteře bylo také velké množství liturgických rouch. Výčet bohoslužebných předmětů, některých jistě až mladšího data, představuje pouhý zlomek někdejšího klášterního pokladu, který, soudě podle Přemyslovy pověstné štědrosti i osobní záliby ve zlatých předmětech, musel být opravdu královský.

Na podzim roku 1273 začalo pozvolně docházet k obratu v Přemyslově slavném životě. Král, jenž byl považován za „stít křesťanstva“, se pro své výjimečné politické schopnosti stal nežádoucím protivníkem všech evropských mocností, které si nepřály obnovení silné ústřední moci. V době, kdy byl český král nucen bojovat v Uhrách, zvolili němečtí kurfiřti za římského krále do té doby zcela bezvýznamného hraběte Rudolfa Habsburského. Tato volba definitivně zmařila Přemyslovu naději na uvolněný římský trůn.¹¹³ Poté nastalo období diplomatického kličkování a intrik, jejichž cílem bylo rozbít Přemyslovu říši a vytlačit českého krále z centra evropské politiky. Na podzim roku 1276 došlo k prvnímu střetu s Rudolfem, jež zradou českého panstva skončilo potupným mírem a okleštěním Přemyslovy dlouho budované říše na Čechy a Moravu. V té době byly také předběžně domluveny sňatky dětí českého krále s dětmi jeho císařského rivala.¹¹⁴

O rok později přijala Anežka Přemyslovna do svého kláštera Přemyslovu prvorozenou dceru, tehdy dvanáctiletou Kunhutu.¹¹⁵ Spolu s ní vstoupilo do kláštera dalších deset dívek z předních šlechtických rodů. Kunhutino přijetí řeholního roucha vzbudilo velký zájem a bylo vykládáno různými způsoby. Zatímco řádové prameny to pokládají za čin bohumilý, soudobý letopisec v tom viděl spíše snahu zabránit potupnému sňatku Přemyslovy dcery se synem Rudolfa. Následujícího roku 1278 došlo k osudové bitvě na Moravském poli, která nemilosrdně ukončila život českého krále a roztříštila jeho velkolepé životní dílo. Legendista Anežčina života hovoří o tom, jak Anežka měla hrozné

¹¹² Tamtéž, s. 155-157.

¹¹³ Vratislav VANÍČEK. *Velké dějiny země Koruny české III*. Praha-Litomyšl 2002, s. 147-152.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 180.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 179.

vidění Přemyslovovy smrti, které se vzápětí stalo skutečností, a jak králova smrt těžce dolehla na celou klášterní komunitu. Tragédii jeho osudu ještě znásobovala skutečnost, že ač usiloval o vytvoření jednotné křesťanské říše, v jejíž metropoli měl připravené důstojné mauzoleum, nesměl být ani církevně pohřben, protože zemřel v klatbě salcburského arcibiskupa. Pravděpodobně díky Anežčinu přičinění došlo roku 1279 alespoň k převozu králova těla z Vídně do sdruženého kláštera minoritů a klarisek ve Znojmě. Království čekala v následujících letech těžká doba braniborské okupace, která v základech ohrožovala existenci celého českého státu.

Ani poslední léta svého života však Anežka nestrávila pasivní odevzdaností a truchlením. Jistě si plně uvědomovala tíhu dějinné situace, přesto díky své pevné víře v řád byla přesvědčena o dalším vzestupu svého rodu, a proto všechny své síly soustředila k tomu, aby i v těchto těžkých časech pomohla uchovat a předat vysokou kulturní tradici jeho nejmladším členům. Všechny své zkušenosti předala právě Přemyslově nejmladší dceři Kunhutě, jež seznámila s významnou iluminátorskou a literární produkcí kláštera, zasvětila jí do děl středověkých mystiků a předala svou úctu k českým patronům a svátosti oltární. Snažila se jí také vštípit to, že jako starší sestra budoucího krále pomůže jednou svému bratru Václavovi navázat na otcovu státní a dynastickou koncepci.

Když splnila tento svůj poslední úkol, 2. března 1282 zemřela. Podle legendy donesly sestry její tělo do chóru přemyslovského mauzolea, kde zůstalo vystaveno po dva týdny. Je paradoxem, že Anežka, jež byla již za svého života ctěna jako světice a s jejíž kanonizací počítala i papežská kurie, nebyla hned po své smrti svatořečena. Historicky nepříznivá doba totiž způsobila, že v celé Praze se nenašel jediný kněz, který by pohřbil její tělesné ostatky. České země byly v této době sužovány hrůzou a hladomorem, který vyvrcholil v zimě a na jaře 1282, což spolu se sváry mezi představiteli dvou panských skupin způsobilo, že svátost pohřbu odmítl jak pražský biskup Tobiáš z Bechyně, tak další církevní hodnostáři. Teprve po dvou týdnech přišel do Prahy generál řádu menších bratří bratr Bonagarcia, který pochoval Anežčiny ostatky v kapli Nejsvětější Panny Marie. Ostatky více než sedmdesátileté světice byly vloženy do nové dřevěné rakve a uloženy do zděné hrobky, nad níž byla podle francouzských vzorů pravděpodobně osazena vyvýšená tumba s náhrobní deskou zemřelé zakladatelky.¹¹⁶

¹¹⁶ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 177-178.

Zdalo se, že Anežčinou smrtí zanikají vzpomínky „na veliký náběh království k evropskému významu kulturnímu i politickému“.¹¹⁷ Tím více se naděje upínaly k návratu následníka trůnu Václava z braniborského poručenství. K tomu došlo roku 1283. V čele kláštera klarisek stála v té době již králova osmnáctiletá sestra Kunhuta a její příbuzná z matčiny strany Alžběta, které se společně ujaly Anežčina odkazu. Na jejich žádost vydal král Václav v průběhu osmdesátých let 13. století dvě listiny ve prospěch pražského špitálu.

V roce 1285 uložila Kunhuta do rodového mauzolea ostatky své matky, královny Kunhuty Uherské. Dříve než rodová hrobka přijala ostatky královny, byla zde uložena také její předčasně zemřelá a dodnes neznámá dcera. Smrt matky krále Václava II. přinesla obrat v české politice, jejíž směr dosud určoval králův otčím Záviš z Falkenštejna. Václavův zájem se od té doby stále více upínal k expanzi české moci směrem na sever, a zatímco české země procházely obdobím domácích rozbrojů, otevřela smrt Jindřicha IV. Vratislavského v roce 1290 otázku krakovského dědictví. Václav si získal mocné spojení – Přemysla Velkopolského a Boleslava Mazovského, jehož podporu si zajistil tím, že mu dal za ženu svou sestru Kunhutu. Ve snaze podpořit bratrovy plány opustila Kunhuta v roce 1291 po čtrnácti letech řeholního života klášter klarisek a ve zralém věku se stala manželkou mazovského vévody. Díky její pomoci vtáhl tehdy jednadvacetiletý Václav v srpnu roku 1292 jako vítěz do Krakova a po vzoru svého otce proměnil české země opět v mocné království. V devadesátých letech pak navázal také na Přemyslův církevně politický program a stal se hlavním donátorem sdružených klášterů minoritů a klarisek.¹¹⁸

Stejně jako jeho otec Přemysl Otakar II. se také Václav rozhodl vybudovat vlastní rodové mauzoleum. Roku 1292 založil cisterciácký klášter na Zbraslavi, jehož klášterní chrám se v následujících letech měl stát královským pohřebištěm. I v této době byli však ještě někteří členové panovnické dynastie pohřbíváni v Anežčině klášteře. V roce 1296 například rodinná hrobka přijala tělesné ostatky Přemyslovy dcery Anežky, provdané kdysi za syna římského krále Rudolfa Habsburského. Anežčin návrat do Prahy patrně souvisel s dlouho připravovanou korunovací jejího bratra Václava, která dala podnět také k tomu, že v létě roku 1296 byly do Prahy převezeny ostatky krále Přemysla Otakara II. a prozatímne uloženy v chrámu sv. Víta. Klášter klarisek již nestál v popředí zájmu královské rodiny.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 178.

¹¹⁸ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 179-183.

Jeho program byl dokončen a stal se závazným pro novou generaci přemyslovského rodu.¹¹⁹

*„O letnicích roku 1297 rozkvetla Praha opět v plném lesku královské korunovace, která co do okázalosti a počtu zúčastněných hostí předčila někdejší korunovaci krále Přemysla. Její nádhera inspirovala znovu k přirovnání českého krále k vycházejícímu slunci, k biblickému Šalamounovi i k hrdinnému Judovi Makabejskému. Celému světu mělo být znovu dokázáno, že české království se stalo opět nejbohatší zemí střední Evropy.“*¹²⁰ Součástí korunovace Václava II. a jeho manželky Guty bylo založení opatského chrámu při klášteře cisterciáků na Zbraslavi, který se měl stát novým pohřebištěm královské rodiny. Hned druhý den přijel nově korunovaný král na Zbraslav a položil zde základní kámen k budoucímu chrámu zasvěcenému Kristu a Panně Marii.¹²¹

Posledním členem královského rodu uloženým v Anežském klášteře byla krakovská vévodkyně Griffina, sestra Václavovy matky Kunhuty Uherské. Roku 1300 ji král povolal z jejího vdovského úřadu a svěřil jí výchovu své mladé choti a budoucí české a polské královny Elišky Rejčky. Podle zpráv kronikářů žila Griffina v Čechách několik let, a když skončila své dny, byla pohřbena vedle své sestry v klášteře klarisek na Františku. Jejím pohřbem byla prodloužena funkce pražského přemyslovského pohřebiště do počátku 14. století.

Doba vlády krále Václava II. přinesla českému státu opět stabilitu, která vytvořila příhodné podmínky k tomu, aby se pražští představitelé františkánského řádu pokusili vyrovnat dluh, který měli vůči zakladatelce svého kláštera. Brzy po Anežčině smrti, tedy v době, kdy byla její výjimečná osobnost ještě stále v živé paměti, požádali papeže o svatořečení. Tehdy zastával úřad pražského biskupa Jan IV. z Dražic a úřad nejvyššího pontifika Bonifác VIII., jehož autoritativní postoj a přesvědčení o univerzální moci církve byly v rozporu s mocenskými ambicemi českého krále a mohly nepříznivě působit na vyřízení této žádosti. Předčasná smrt krále Václava II. v roce 1305 a jeho syna Václava III. jen o rok později a události tomu následující způsobily, že žádost o kanonizaci zůstala nevyřízena. Smrtí krále Václava III. vymřel rod Přemyslovců po meči, čímž bylo ukončeno

¹¹⁹ Tamtéž, s. 183.

¹²⁰ Tamtéž, s. 183.

¹²¹ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 183.

více než čtyřsetleté panování této dynastie. Zároveň s tím skončilo i nejslavnější období dějin Anežčina kláštera.¹²²

3.4 Anežčin klášter v době lucemburské

První roky po vymření domácí dynastie vyplňovaly těžké boje o český trůn. Rozhodovalo se mezi dvěma kandidáty – Jindřichem Korutanským, manželem nejstarší sestry Václava III. Anny, a synem římského krále Albrechta I. Rudolfem Habsburským, který byl v říjnu roku 1306 zvolen českým králem. Aby posílil svá práva na český trůn, oženil se s vdovou po Václavovi II. Alžbětou Rejčkou. Habsburské plány však překazila Rudolfova smrt již v roce 1307. V této situaci byl českým králem zvolen Jindřich Korutanský, jehož neschopnost a bezohledné počínání jen prohloubily politický i hospodářský rozvrat českého království.

V květnu roku 1308 byl zavražděn Albrecht I. Habsburský a v listopadu téhož roku získali římský trůn francouzští Lucemburkové. V řadách české šlechty a duchovenstva pozvolna uzrával plán nahradit neschopného Jindřicha Korutanského synem římského krále Jindřicha VII. Janem Lucemburským, jehož právo usednout na český trůn mělo být podepřeno sňatkem s poslední neprovdanou členkou domácí dynastie Eliškou. Po několika diplomatických jednáních se v září roku 1310 ve Špýru konala jejich svatba, po níž Jan přijal České království v léno.¹²³

Klášter klarisek stál v této době již mimo hlavní proud politického i kulturního dění. V tradici Anežčina odkazu pokračovala její někdejší žačka, Přemyslova dcera Kunhuta, která se roku 1302 vrátila do Prahy a stala se abatýší svatojiřského kláštera. V Anežčině klášteře byly zatím pečlivě zaznamenávány zázraky, které se staly u hrobu přemyslovské světice nebo na její přímluvu. Z textu Milánského rukopisu víme, že hrob zakladatelky byl často zaplavován vodou, takže sestry opatrně vyjmuly její kosti z hrobu, rukama bratří kněží je nechaly omýt vínem a uložily do nové dřevěné rakve. Voda ze zaplaveného hrobu a použité víno pak údajně sloužily nemocným jako zázračný lék. K přeložení ostatků došlo pravděpodobně někdy mezi lety 1315 až 1322, kdy dle zbraslavského kronikáře Petra Žitavského postihovaly Čechy opakovaně povodně. V té době byla také znovu otevřena otázka Anežčiny kanonizace. Tehdy byly ostatky vystaveny na čestném místě, jak dosvědčuje legendista, který zaznamenal dva zázraky, které se

¹²² Tamtéž, s. 186-187.

¹²³ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 191.

přihodily královně Elišce. Ta z vděčnosti pak roku 1317 věnovala klariskám „*krásnou svíci a drahocennou látku k ozdobě hrobu a také značnou almužnu*“¹²⁴. O rok později učinila slib, že se všemi silami a všemožnými prostředky přičiní o Anežčino svatořečení. Její roztržka s králem Janem, trvající od roku 1319, a nucený pobyt mimo Prahu zřejmě způsobily, že k podání žádosti došlo až v roce 1328. Nezbytnou součástí žádosti o kanonizaci byl životopis budoucího světice, jehož konečnou redakci v tomto případě představuje tzv. Milánský rukopis. Podle některých uvedených zázraků a podle malířské výzdoby, jež je slohově příbuzná rukopisům královny Alžběty Rejčky, lze Milánský rukopis datovat do doby, kdy byla podána žádost královny Elišky.¹²⁵

Zatímco třicátá léta 14. století byla v dějinách mendikantské architektury vrcholným obdobím staveb vysokých chórů a krajní linearizace klenebních podpor, v Anežském klášteře se z těchto prvků neprojevilo téměř nic. Ženský konvent byl dokončen a v mužském klášteře menších bratří bylo v té době zřejmě postaveno jen jižní rameno ambitu. K tomuto období se váží jen ojedinělé zprávy a drobná nadání. Počátkem roku 1342 poškodila klášter zřejmě jedna z dalších velkých povodní, což způsobilo, že pražský biskup Jan IV. z Dražic požádal blíže nejmenovaného biskupa, aby dovolil sestrám ve své diecézi sbírat almužny, neboť klášter klarisek byl stářím a nepředvídatelnou událostí zcela zničen. Získané prostředky stačily pouze na nejnutnější opravy a větší stavební činnost v prostoru kláštera klarisek lze doložit až ve druhé polovině 14. století. Přestavba mužského kláštera byla asi rozsáhlejší, neboť roku 1354 se v městské knize zmiňuje „*novum claustrum*“.¹²⁶

S prvními roky vlády krále Karla IV. je v souvislosti s Anežčíným klášteřem spojena především událost, která byla již zmíněna na řádcích výše. Otec vlasti navštívil na jaře 1353 klášter klarisek a mezi mnohými relikviemi svatých si zde vybral prst sv. Mikuláše. Všichni kronikáři shodně vyprávějí o tom, že Karel odřízl vlastním nožem z prstu určitou část, na níž se vzápětí objevila krev, což krále polekalo natolik, že odešel. Po několika dnech se ale vrátil zpět i s pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic, a když odříznuté části přiložil zpět k sobě, zázračně přilnuly. Pouze Marignola dále uvádí, že Karel IV. dal potom vymalovat celý příběh na stěny své komnaty v královském paláci na Karlštejně, jehož kapli rovněž zasvětil sv. Mikuláši. Žádný z kronikářů se však nezmiňuje o tom, že král spolu s pražským arcibiskupem ostatek z kláštera opravdu odnesl.

¹²⁴ Tamtéž, s. 192.

¹²⁵ Tamtéž, s. 192.

¹²⁶ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 194.

Karlova návštěva na Františku souvisela s jeho politickým programem, jehož součástí byla realizace dlouho odkládané císařské korunovace, pro niž roku 1350 získal říšské korunovační klenoty. Ještě než došlo k římské jízdě a králově císařské korunovaci, obohatil poklad římských králů o vzácné relikvie z říše i z Českého království. Cesta do Anežského kláštera byla počátkem Karlova velkého sběratelského úsilí, které rozvinul především v letech 1353 až 1354. Ostatek sv. Mikuláše byl pak každý rok vystavován spolu s nejvýznamnějšími říšskými klenoty v „den svátostí“ v kapli Božího těla na Dobytčím trhu, dnešním Karlově náměstí. Nelze také vyloučit, že z kláštera na Františku pocházely i některé jiné předměty určené k veřejné adoraci, jež byly roku 1515 zapsány v nejstarším seznamu karlštejnských relikvií. Nacházíme zde ostatky sv. Anežky Římské, sv. Kláry, sv. Alžběty Durynské, sv. Hedviky a sv. Františka, tedy světců blízkých právě Anežce Přemyslovně.

Rozkvět císařské metropole provázela rozsáhlá stavební činnost, která se dotkla také Anežčina kláštera. Na počátku osmdesátých let, tedy po více než stoleté stagnaci, došlo k přestavbě obou částí sdruženého kláštera. V klášteře klarisek byl nově vybaven starý dormitář sester. Dále bylo vybudováno první patro nad jižním, severním a západním ramenem křížové chodby a k jejímu západnímu čelu byly připojeny dvě samostatné budovy, z nichž jedna zahrnovala refektář. S přestavbou konventu souvisela také úprava chrámových interiérů. V hlavní lodi kostela sv. Františka byla vystavěna nová kamenná tribuna. V západním průčelí presbytáře byl pak osazen bohatě profilovaný portál, jehož fragmenty byly objeveny během archeologického výzkumu v roce 1940.¹²⁷

Členkami Anežského kláštera byly v té době dcery z nejbohatších a nejvýznamnějších šlechtických rodů, jejichž jména se poskrovnu zachovala v úředních záznamech. K roku 1359 se zmiňuje například Anežka ze Zvířetic, v dalších letech pak Anežka z Boskovic, Kateřina z Hasenburka, Kateřina ze Žleb z rodu Ronovců, Zdena z Wartemberka a další. Tyto dívky od svých příbuzných dostávaly tzv. roční platy, jež se pohybovaly většinou ve výši tří až šesti kop. Někdejší právní nemajetnost byla tatam, klášter měl dokonce své dlužníky.

Přestavba sdruženého kláštera vyvrcholila ve druhé polovině 14. století stavbou dvoulodní kaple sv. Barbory. Nové stavbě musela ustoupit původní pohřební kaple kláštera. Na jejím místě vyrostla obdélná svatyně, jejíž vnitřní prostor patřil k typickým

¹²⁷ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 198-204.

projevům české gotiky. Archeologický výzkum Ivan Borkovského v roce 1953 odkryl ve východní části kaple rozměrnou dvojhrobku s ostatky dvou mužů, což dokládá, že kaple sv. Barbory byla založena jako pohřebiště pro členy některého významného, snad šlechtického rodu. Historikové předpokládají, že stavebníky mohli být Šternberkové, kteří si roku 1401 koupili v blízkosti kostela sv. Haštala nový dům a téhož roku také učinili klášteru sv. Františka velké nadání. Nasvědčuje tomu i fakt, že v kapli sv. Barbory se později nacházel náhrobek Jaroslava ze Šternberka. Tento rod pravděpodobně nesl částečně náklad za rozsáhlou přestavbu kláštera menších bratří, který byl pak podle nové kaple nazýván klášterem sv. Barbory.

Lze předpokládat, že přestavba kláštera byla podmíněna vzrůstem mužského konventu, který v roce 1356 obývalo celkem 29 mnichů a který, soudě podle dochovaných jmen řeholních bratří, měl být i na počátku 15. století značně početný. S novým rozkvětem sdruženého kláštera znovu v Praze ožila Anežčina středověká legenda. Její latinský text byl přeložen do českého jazyka a zveršován. Česká báseň zachovaná v tzv. Chebských zlomech dokládá, že úcta k přemyslovské světici byla ve druhé polovině 14. století v domácím prostředí již pevně zakořeněna.¹²⁸

3.5 Osudy kláštera v 15. až 18. století

O dalším osudu Anežčina sdruženého kláštera rozhodla husitská revoluce, která vypukla roku 1419. Hned druhý den po smrti krále Václava IV. začal pražský lid ničit kostely, v nichž nebylo povoleno přijímat z kalicha. Během jednoho roku pak byly pobořeny a spáleny téměř všechny nejvýstavnější kláštery. „*Náboženské a mravní přesvědčení o zkaženosti soudobé církve a nutnosti její nápravy, umocněné bezvýhodnou situací lidu, jenž se mstil za Husovu smrt a svoji vyřazenost z křesťanského světa, vykonaly dílo odplaty.*“¹²⁹ Anežské klarisky byly ze svého řádového domu vyhnány 1. září 1419, ještě téhož dne je však pražský purkmistr Jan Bradatý uvedl zase zpět. V červnu 1420 však byly nuceny svůj klášter opustit znovu. Podle zpráv kronikáře Vavřince z Březové husité nařídili, aby všechny pražské jeptišky zůstaly u sv. Anny na Starém Městě při společné stravě a pití i církevním řádu a pod výhružkou trestu vyhnáním z města a zbořením klášterů je donutily k přijímání „pod obojí způsobou“. Klarisky našly dočasný domov v klášteře dominikánek, později se však některé zřejmě uchýlily do sesterského kláštera v

¹²⁸ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 210.

¹²⁹ Tamtéž, s. 213.

Panenském Týnci. Z Anežčina kláštera a kláštera svatojakubských minoritů se stala mincovna a zbrojnice. Klášterní budovy tak byly alespoň ušetřeny od úplné zkázy, jejich vybavení však zničeno bylo. Mužský konvent sv. Františka byl pobořen a jeho jednotlivé části byly pronajaty nebo dokonce prodány. Poškozeny zůstaly i prostory ženského kláštera, kde se po husitských válkách nenašly ani ostatky jeho zakladatelky.

Řeholníci se mohli do svých klášterů vrátit až roku 1435, kdy byl za českého krále přijat císař Zikmund. K obnově budov a řeholního života však chyběla klášterům především ekonomická základna. Jinak tomu nebylo ani v Anežčině založení. Příjmy bratří sotva stačily na obživu, kvůli nejnutnějším opravám kláštera byli proto nuceni obracet se o pomoc k panovníkovi. Roku 1455 si vyžádali od administrátora pražského arcibiskupství Václava z Krumlova doporučující list k vyššímu duchovenstvu, šlechtě a stavům, s nímž pak vyslali svého spolubratra sbírat almužny.¹³⁰

Přestože se po skončení husitských válek na pražský „František“ vrátili jak minorité, tak klarisky, někdejší slávu jejich dvojklášterů již nikdy nezískalo zpět. Části kláštera bratří byly odprodány nebo pronajaty k nejrůznějším účelům. Konvent řeholnic se zřejmě dočkal alespoň nejnutnějších oprav. Ještě před polovinou 16. století však oba kláštery přirozenou cestou osířely. Zbylé klarisky, jejichž komunita od sklonku 15. století v Praze dosti živořila, byly přeloženy do sesterského kláštera v Panenském Týnci.¹³¹

Novou etapu dějin Anežského kláštera předznamenal nástup Habsburků na český trůn v roce 1526. Tato změna souvisela především se snahou nové panovnické dynastie vrátit Čechy katolické církvi, jejíž oporou mělo být uvedení jezuitského řádu a znovuobsazení pražského arcibiskupského stolce.¹³²

Roku 1556 přišli do kláštera Na Františku bratři kazatelé – dominikáni. Z vůle krále museli své dosavadní sídlo u Karlova mostu přenechat jezuitům. Dominikánský konvent čítal pouhé dva bratry pod vedením převora Frederyka Borzikowského. Tento podnikavý řeholník začal brzy parcelovat rozsáhlé klášterní pozemky. O dalším vývoji nás zpravují většinou akta týkající se sporů dominikánů s minority od sv. Jakuba, jimž v roce 1522 svěřil král Ludvík Jagellonský do ochrany klášter sv. Františka s kostelem sv. Barbory. Spor byl ukončen až v roce 1562, kdy se minorité vzdali práv na klášter výměnou za roční

¹³⁰ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 213.

¹³¹ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 29.

¹³² Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 214.

rentu 30 tolarů. Na postranním právu Anežčina kláštera vyrostla v následujících letech celá městská čtvrť, která roku 1610 čítala na 71 domů. Čtvrť, dodnes zvaná Na Františku, „tvořila tzv. postranní právo neboli jurisdikci sv. Anežky. Jejím hlavním centrem byl Plac, tj. náměstí v místech dnešní Anežské ulice, a domy na území mužského kláštera až ke kostelu sv. Haštala. Brzy se však jurisdikce rozšířila i na domy podél severní strany ulice U milosrdných a na domy na bývalém velkém hospodářském dvoře na západ od klášterní zdi, v jehož středu se vytvořila slepá ulička, později zvaná Myší díra... Svými charakteristickými znaky se podobala ostatním jurisdikcím na území Prahy. Spolu s nimi vedla boj s městem a těžila z oslabeného politického významu, jímž pražská města zaplatila v roce 1547 účast na stavovském odboji proti Ferdinandu I. Její území tvořilo svébytnou enklávu uvnitř městského organismu, která nepodléhala městskému právu a soudu a nebyla, jak se tehdy říkalo, „s městem trpící“. Obyvatelé Anežské jurisdikce byli podřízeni představenému kláštera, který nad nimi vykonával vrchnostenská práva, mezi něž patřilo i soudnictví....Obyvatelstvo jurisdikce tvořili usedlí řemeslníci a obchodníci, ale i nádeníci, čeledíni, podruzi a městská chudina. Protože na jejich území neměl přístup městský rychtář se svými biřici, utíkali se sem často lidé nevalné pověsti, zločinci a nevěstky, kteří tu hledali úkryt před právem města.“¹³³

Čilé stavební podnikání dominikánů však pobuřovalo autority církevní i městské. Podle komisionálního šetření z roku 1571 vyrostl v klášterní zahradě pivovar a v areálu někdejšího minoritského konventu vznikla dokonce sklářská huť, jejíž existenci potvrdily pozdější archeologické výzkumy. Dobová zpráva sice hovoří o neutěšeném stavu klášterních budov a vykradených hrobech na místním hřbitově, ve skutečnosti se však ekonomická situace dominikánů koncem 16. století postupně zlepšovala. Svědčí o tom jak rejstříky klášterních důchodů, tak i překvapivě bohatý inventář mobilií z roku 1574.¹³⁴

V letech 1608 až 1609 vyvrcholil svár mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem. Na Matyášovu stranu se přidali čeští stavové, Rudolf byl nucen vzdát se Čech a ostatních zemí monarchie a vydat českým stavům Majestát náboženských svobod. Ve snaze udržet si svou moc povolal do Čech pasovské vojsko, které v únoru 1611 obsadilo

¹³³ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 214-217.

¹³⁴ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 30.

Malou Stranu a Hrad. Pokus o dobytí Starého Města ztroskotal, rozjařená chudina však přepadla řeholní domy a kromě dalších vyplenila také Anežčin klášter.¹³⁵

Porážka českého stavovského povstání v roce 1620 uvolnila cestu panovnickému absolutismu a poté, co došlo k rozsáhlým konfiskacím a potrestání vůdců odboje, byla nastolena důsledná rekatolizace. Roku 1627 byla katolická víra prohlášena za jediné povolené vyznání a jeho nedílnou součástí bylo uvádění nových řeholí do českých zemí a obnova starých klášterů. Tak se naskytl příznivý předpoklad k tomu, aby se menší bratři pokusili získat Anežčin pražský klášter zpět pro svůj řád. Představení konventu u sv. Jakuba proto požádali císaře Ferdinanda II. o navrácení klášterů sv. Františka a sv. Barbory klášteru sv. Jakuba. Dominikáni v tomto směru nedělali potíže, protože mohli přesídlit ke kostelu sv. Jiljí na Starém Městě, který jim s farní osadou a vším příslušenstvím daroval císař. Mezitím z Vídně došel císařský souhlas k tomu, aby kláštery sv. Barbory a sv. Františka byly předány menším bratřím.

Po převzetí kláštera se začalo uvažovat také o znovuuvedení řeholnic. V jednom z usnesení tridentského koncilu se dokonce našlo kanonické zdůvodnění, podle něhož měly být kláštery řeholnic ležící mimo městské hradby a vystavené četným nebezpečím přeneseny do opevněných měst. O tento fakt se opíral představený české provincie minoritského řádu a bez předchozí domluvy s představenou kláštera v Panenském Týnci požádal roku 1628 císaře Ferdinanda II. o souhlas k převedení klarisek. Abatyše týneckého kláštera vznesla ještě téhož roku prosbu ke kardinálu Harrachovi, aby její konvent nepřesazoval. Bylo však pozdě.¹³⁶

Dříve než byly provedeny alespoň nejnutnější úpravy, které by sestrám zajistily klauzuru a dodržování řeholního řádu, byly týnecké klarisky v roce 1629 v podstatě násilně převedeny do Prahy. Od té doby docházelo téměř nepřetržitě k jejich nářkům a stížnostem na vlhké a nevhodné prostředí a především k prosbám, aby se směly vrátit do Panenského Týnce. V srpnu roku 1630 učinil pražský arcibiskup jejich žádostem přítrž a o návratu přikázal zachovávat “věčné mlčení”. Stěžovaly si však dál, a proto kardinál Harrach nařídil roku 1632 vizitaci kláštera, po které byl sestrám dovolen návrat do jejich bývalého

¹³⁵ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 233.

¹³⁶ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 237.

kláštera. V Panenském Týnci se ale dlouho nezdržely, zuřící třicetiletá válka a časté vpády cizích vojsk je opět přiměly k návratu do Prahy.¹³⁷

Po skončení třicetileté války byly konventní budovy v tak zanedbaném stavu, že řeholní sestry musely žádat místodržící i císaře o finanční pomoc. Řeholnice si stěžovaly, že pro vítr nemohou v kostele ani konat bohoslužby a dokonce jsou i ohroženy na životě. Udělená almužna 200 kop však sotva stačila na nejnutnější opravy a také almužny v dalších letech byly směšné.¹³⁸

V době největší nouze kláštera v Praze opět ožila Anežčina středověká legenda, která měla připomenout slavné období českých dějin, podpořit rekatolizaci a Anežce konečně získat oficiální uznání. Proto byl roku 1666 vydán přepis legendy, který se opíral o staročeský text ze 14. století. V téže době byl také připravován Anežčin nový rozsáhlý životopis, který shrnoval vše, co se dalo o Přemyslovně zjistit a který chtěl jasně cílit na její svatořečení. Klášter tehdy navštívil Bohuslav Balbín, který nám zanechal cenné zprávy o jeho zakladatelce a tamních náhrobcích. Tato pozornost vůči Anežčině osobnosti však nijak zásadně nepomohla Anežskému klášteru a jeho řeholnicím, které si v roce 1675 stěžovaly na ten největší nedostatek. Bída kláštera byla téhož roku dovršena katastrofickou povodní, která zaplavila kostel i klášterní budovy do výšky tří a půl sáhu.

Nuzná situace pokračovala i v dalších letech. V době, kdy křižovnický velmistr a pražský arcibiskup Bedřich hrabě z Valdštejna dal u Karlova mostu postavit nový špitální kostel a k oslavě zakladatelky svého řádu objednal řadu lunetických obrazů, Anežčin vlastní klášter chátral a jeho sestry živořily. Ekonomickou základnou kláštera se v příštích letech staly především zbožná nadání českých a zahraničních šlechticů. Díky tomu klarisky překonaly i největší katastrofu, která je v posledních letech potkala, a to obrovský požár, který roku 1689 zachvátil Staré a Nové Město. V Anežčině klášteře zasáhl kapli sv. Barbory a domy přiléhající k jejímu jižnímu boku i velkou část konventu klarisek. V kapli se zřítila stará gotická klenba a na ploše přilehlých domů vznikla rozsáhlá proluka. V klášteře byly poničeny krovy, klenba dormitáře a zvonice.

Destrukce kaple sv. Barbory podnítila její přestavbu, která byla realizována ještě v devadesátých letech 17. století. Budovy kláštera pak dostaly nové nízké střechy a presbytář kostela sv. Františka krovy a cihelné opěrné pilíře. V konventní budově byl

¹³⁷ Tamtéž, s. 238.

¹³⁸ Tamtéž, s. 240.

zrušen společný dormitář a bylo zde vymezeno 16 malých cel. V té době bylo také nově upraveno průčelí někdejšího převorova domu a přestavěna severní brána kláštera. Na obnovu a vybavení musely klášterní budovy počkat až do poloviny 18. století. Do té doby si řeholnice vypomáhaly prodejem léčivé “vlastovčí vody”, příjmy z postranního práva a výnosy z týneckého panství, jež jim zaručovalo alespoň ty nejnutnější potřeby. Pečovaly také o staré ženy, které se na konci života uchýlily do kláštera a ponechaly mu svůj menší či větší kapitál. V 17. a 18. století byl velmi intenzivně využíván hřbitov v lodi kostela sv. Františka a v prostorách mužského ambitu.¹³⁹

V té době v Praze vyrůstaly monumentální chrámy a paláce a také klášter klarisek se dočkal alespoň skromné přestavby. Z kusých záznamů v provinciálních aktech se dozvídáme, že v letech 1740 až 1773 došlo k obnově a výzdobě kostela sv. Františka. V roce 1769 zaměřil Anežský klášter na ortografickém plánu Prahy zeměměřič J. D. Huber. Ačkoliv jeho plán je pro mnoho objektů spolehlivým ikonografickým pramenem, v případě Anežčiny kláštera je nepřesný. Pro nás je však cenný tím, že zachycuje klášter před josefinskou sekularizací, kdy ještě sloužil svému účelu.¹⁴⁰

3.6 Od patentů Josefa II. přes plánovanou demolici objektu až k jeho rekonstrukci

*“Součástí církevní politiky Josefa II. bylo zrušení řady klášterů, které se nezabývaly duchovní správou, vyučováním mládeže a neměly sociální poslání. Pražský klášter klarisek patřil k prvním, které sekularizace postihla. Stalo se tak dekretem vydaným 12. ledna 1782.”*¹⁴¹ Klariskám bylo nařízeno, aby do pěti měsíců opustily konvent, jenž měl být nadále určen veřejným účelům. Sestrám byla vyměřena roční penze 200 zlatých, abatyše obdržela 300 zlatých a komunita 19 sester se rozešla. Majetek kláštera byl podrobně sepsán a poté byly postupně uzavírány jeho jednotlivé části. Jako poslední byla uzavřena kaple sv. Barbory, v níž se až do roku 1784 pohřbívalo. Při té příležitosti byl péčí rodiny přenesen náhrobek Jaroslava ze Šternberka na rodové sídlo do Zásmuk. Na hrobky přemyslovských zakladatelů si nikdo nevzpomněl.¹⁴²

¹³⁹ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 242-244.

¹⁴⁰ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 250.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 252.

¹⁴² Tamtéž, s. 254.

“Zrušením kláštera nastala jeho nejstrastiplnější doba. Kostel i konventní budovy včetně veškerého jmění i týneckého panství převzal Náboženský fond a klášter se začal postupně vyprazdňovat, tak jak se rozprodávalo jeho zařízení a obrazy. Současně se jednalo o jeho příštím využití. Protože v těsném sousedství stála od sedmdesátých let 18. století kasárna, předložilo vojenské generální velitelství 5. října 1782 českému guberniu žádost, aby v klášteře byla zřízena štábní věznice. Po delším jednání byl návrh přijat a známý stavitel a profesor na Stavovské inženýrské škole v Praze František Antonín Leonard Herget byl pověřen vypracovat plán na adaptaci kláštera a přilehlých tereziánských kasáren. Zadání bylo jasné – vojenská trestnice a donucovací pracovna.”¹⁴³

Herget vypracoval sedm signovaných plánů, které jsou důležitým dokladem o stavu a vybavení kláštera na konci 18. století. Sakrální prostory byly opatřeny řadou oltářů a konvent upraven vestavěním mnoha příček a schodišť. V místech hlavní lodi kostela sv. Františka je již zakreslena zahrada, která přiléhala k severnímu průčelí kaple sv. M. Magdalény, zatímco jižně od presbytáře kostela sv. Františka byl veřejný hřbitov. V plánech není zakresleno území klášterní jurisdikce vyjma kasáren, které byly vystavěny na parcelách několika domů postranního práva. K plánům byla přiložena průvodní zpráva a navrhovaný rozpočet na úpravy ve výši 14 635 zlatých. Realizaci projektu však zmařilo vojenské vrchní velitelství, které za postoupení budovy kasáren požadovalo finanční náhradu. Herget proto vypracoval nový plán, na kterém nebyla zahrnuta kasárna. Dle plánů měly prostory kláštera pojmout celkem 528 trestanců. Rozpočet navrhovaných úprav přesáhl částku 31 000 zlatých. Po připomínkovém řízení byl i tento projekt v únoru 1793 zamítnut a bylo rozhodnuto klášter prodat ve veřejné dražbě. Ta se konala v březnu 1793 a vynesla směšnou částku 6 160 zlatých rýnských, které Náboženskému fondu nabídl podnikatel Karel Kühlwein. Krátce poté dal nový majitel celý klášter přestavět na chudinský nájemní dům. Z klášterních cel se staly byty o jedné místnosti, v jejichž stěnách byla proražena nová okna a komíny. Větší prostory sloužily jako dílny a skladiště. Jednotlivá ramena klášterního ambitu byla předělena vložením dřevěných pater a upravena na byty. Klášterní zahrady se zaplnily kůlnami.¹⁴⁴

Po Kühlweinově smrti byl roku 1811 klášter znovu vydražen, tentokrát za 60 100 zlatých. Bylo zde hned několik nových majitelů, z nichž někteří své podíly během následujících let znovu prodali. V roce 1816 bylo v klášteře celkem 91 nájemních bytů,

¹⁴³ Tamtéž, s. 257.

¹⁴⁴ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 257-261.

z nichž 60 mělo jen jednu místnost bez jakéhokoliv příslušenství. Středisko pražské chudiny se však stalo ohniskem zájmu českých vlastenců. Vzniklo zde jedno z prvních českých ochotnických divadel, v němž v letech 1819 –1822 působila kromě jiných i pozdější manželka J. K. Tyla Magdaléna Forchheimová. Romantické prostředí někdejšího kláštera v té době navštěvoval mladý Karel Hynek Mácha, jemuž pak poskytlo historickou inspiraci k povídce *Márinka* z roku 1833. Majitele objektů však poezie ani nuzné podmínky tamních obyvatel moc nezajímaly. Další zvýšení jejich příjmů měla vyřešit přestavba kostelů. Roku 1821 byl schválen plán na úpravu kaple M. Magdalény a o čtyři roky později plán, podle něhož měl být ve svatyni Salvátora zřízen mlýn na cikorku. První popisy kláštera ze třicátých let 19. století hovoří o tom, že v presbytáři kostela sv. Františka i v kostele Salvátora, které byly od ostatních částí kláštera odděleny nově vystavěnou zdí, byla skladiště.¹⁴⁵

Období romantismu a sílicí národní uvědomění probudily zájem o osobnosti a památky minulosti, který v polovině 19. století podnítil první odborná pojednání o Anežském klášteře. Málokdo z historiků, archeologů a architektů si však věděl rady s popisem rozsáhlého klášterního komplexu a dle slov Karla Vladislava Zapa nebylo ani s jistotou možné určit, kterým svatým jsou jednotlivé kostely a kaple zasvěceny. Jeden z nejvzácnějších soudobých popisů kláštera uveřejnil mladý architekt a konzervátor vídeňské Centrální komise pro zachování uměleckých památek Antonín Baum. V šesti pokračováních podal podrobný přehled jednotlivých částí kláštera i jeho tehdejší využití.¹⁴⁶

Roku 1881 však málem došlo k parcelaci celého objektu. Nevhodně přestavěné klášterní budovy byly přeplněné lidmi a trpěly nejrůznějšími stavebními a hygienickými problémy. Celá patra domů neměla jediný záchod, byty v přízemí byly často zaplavovány vodou, na dvorech zůstával hnůj a všude padala omítka. Tehdejší majitelé se proto rozhodli klášter demolovat a nově získanou plochu zastavět moderními činžáky. Počátkem roku 1881 vypracovali představený konventu milosrdných bratří a spolumajitelé objektu plán na parcelaci, který předložili pražskému magistrátu ke schválení. Na Staroměstské radnici se pak sešla komise, jejíž členové navštívili klášter a vyžádali si vyjádření o jeho historické hodnotě. Další šetření se konalo přímo v Anežském klášteře a zúčastnili se ho c. k. konzervátoři Josef Mocker nebo již zmíněný Antonín Baum. Ti upozornili na hodnotu

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 261.

¹⁴⁶ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 262.

památky národního významu a společně sepsali dobrozdání, v němž trvali na zachování celé skupiny kostelů, s určitými výhradami však souhlasili se zbořením kláštera včetně křížové chodby. Klášterní objekt měl být důkladně zaměřen a opravené kaple měly nadále sloužit jako městské muzeum.¹⁴⁷

Boj o život Anežčina kláštera pokračoval i v dalších letech. Roku 1888 byl vypracován regulační plán, který v rámci asanace staré Prahy počítal se zbořením celého židovského města, kostela sv. Kříže i někdejšího kláštera klarisek. Z celého kláštera měla zůstat jen svatyně Salvátora, ostatní plochu měly zaplnit moderní obytné bloky. Plánovaná demolice objektu však vyvolala prudkou odezvu. Romantické prostředí Anežského kláštera lákalo v té době mnohé umělce a významná historie rozsáhlého objektu již nebyla neznámá. Představitelé kulturní veřejnosti se proto rozhodli čelit plánu demolice stížností, v níž zdůrazňovali celonárodní význam jedinečné památky a funkci kláštera jako pohřebiště Přemyslovců. Zároveň byla pomoc hledána u vídeňské Centrální komise. Roku 1890 požádala městská rada pražského arcibiskupa, aby se postavil do čela sboru za záchranu devastovaného kláštera a veřejný tisk se snažil získat podporu nejširších vrstev obyvatel. V roce 1893 se pak ustavila Jednota pro obnovu kláštera blahoslavené Anežky.¹⁴⁸ *“Cílem Jednoty byl vlastenecký úkol obnovit a rehabilitovat devastovanou památku, která připomínala slavné období českých dějin a povzbuzovala národní sebevědomí. Zatím však stála před řadou spleťtých úkolů. Protože klášterní budovy přešly po zrušení do soukromých rukou, musely být jednotlivé objekty nejdříve vykoupeny, k tomu však chyběly potřebné finanční prostředky. Členové Jednoty se proto účelně rozdělili do tří sekcí – umělecké, finanční a agitační – a neprodleně zahájili jednání.”*¹⁴⁹ Z celého objektu se měly zachovat pouze klášterní svatyně a ambit. Ostatní budovy, tedy severní polovina konventního křídla, zahrada, jižní boční loď kostela sv. Františka a kaple sv. Barbory měly být zbořeny.

V rámci tehdejších názorů na obnovu památek se začalo pomýšlet na slohové oživení okleštěného kláštera. Plány, o které se postaral J. Koula, byly s nadšením přijaty, a tak se roku 1898 mělo začít s obnovou. Zastaralá koncepce v duchu doznívajícího purismu však narazila na konflikt s metodickým přístupem vídeňské Centrální komise. Odlišné stanovisko k restauračním pracím způsobilo, že roku 1900 došlo pouze k povolení konzervace, zatímco žádost o státní podporu, která měla být použita k pseudohistorické

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 269.

¹⁴⁸ Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 269-273.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 273.

přestavbě, byla o rok později zamítnuta. Vlastní obnova byla zahájena v roce 1900 a její první etapa trvala až do vypuknutí první světové války.¹⁵⁰

Období mezi světovými válkami rozšířilo znalosti o klášteře i jeho zakladatele, zatímco další etapa obnovy kláštera byla zahájena až roku 1940. V září toho roku začal archeologický výzkum v lodi kostela sv. Františka, který dovolil nahlédnout do počátku stavební historie kláštera. Souběžně s projekčními pracemi probíhal historický průzkum, který řešil zejména otázku datování jednotlivých stavebních období. Obnova kláštera, přerušena další světovou válkou, pokračovala od roku 1947, kdy byla znovu upravena svatyně Salvátora a do roku 1957 pak postupně docházelo i k úpravě celé východní skupiny kostelů. Garantem a investorem rozsáhlé rekonstrukce byl v té době již stát, který roku 1953 poskytl finanční zajištění a ochranu.¹⁵¹

Do závěrečné etapy své obnovy vstoupil Anežčin klášter v roce 1963. Tehdy se majitelem objektu stala Národní galerie a spolu s tím nastal obrat v dějinách jeho památkové obnovy. Došlo k velkorysé rekonstrukci klášterního celku, jejímž iniciátorem byl akademik Jan Kotlík. Anežský klášter byl zahrnut do programu Národní galerie, jejímž cílem je zpřístupňovat fondy českého výtvarného umění. Galerie se zaměřila se na rekonstrukci historických budov, v jejichž prostorách zprostředkovává samostatné umělecké soubory. V souladu s touto koncepcí bylo nutné vypracovat nový projekt, který by počítal s konkrétní náplní. Galerie proto zadala vypracování architektonické studie, která měla vyřešit dvě hlavní oblasti – vstupní část s okruhem návštěvníků a vnitřním provozem galerie a zastřešení dvoulodí kostela sv. Františka. Celkem z pěti návrhů vybrala odborná komise návrh architektů Josefa Hlavatého a Karla Kuncce, kteří k obnově kláštera přistupovali synteticky jako k ucelenému architektonickému dílu.¹⁵²

V roce 1978 byl objekt zařazen mezi národní kulturní památky a o dva roky později byla první obnovená část kláštera slavnostně zpřístupněna veřejnosti. V letech 1980 až 1985 pak probíhala druhá fáze závěrečné obnovy, která zahrnovala soubor sakrálních objektů. V souladu s nejnovější interpretací sakrálních prostorů byly zajištěny a zkoumány

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 273-277.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 281-285.

¹⁵² Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Praha 1989, s. 289.

hlavní přemyslovské hroby. Rekonstrukce vyvrcholila zastřešením dvoulodí kostela sv. Františka a v červnu 1985 byl i tento komplex otevřen pro veřejnost.¹⁵³

Do období těsně po roce 1989 spadalo dokončení rekonstrukce zbytků někdejší kvadratury minoritů. Sakrální prostory se postupně oprostily od stálých expozic, roku 1991 se sem naopak vrátily ostatky krále Václava I. a královny Kunhuty Štaufské, odvezené v osmdesátých letech k antropologickému výzkumu. V roce 2000 zde byla uvedena reprezentativní, moderně koncipovaná přehlídka děl středověkého umění. V srpnu 2002 postihla Prahu katastrofální povodeň, kdy spodní voda v Anežčině klášteře vystoupila do výše zhruba dvou metrů nad úroveň podlah v přízemí. Galerijní exponáty situované v patře naštěstí nebyly záplavou přímo dotčeny.¹⁵⁴

3.7 Anežčina posmrtná pouť za svatozáří

Cesta k Anežčinu svatořečení byla, jak již naznačily předchozí kapitoly, dlouhá a trnitá. Přestože se Anežka Česká těšila nezpochybnitelné úctě již od své smrti, a to i v dobách historicky velmi pohnutých, ke kanonizaci došlo až po více než sedmi staletích. Stalo se tak v roce 1989, tedy v době, kdy se v zemích střední a východní Evropy začala hroutit komunistická moc.

Devatenácté století přineslo alespoň částečný úspěch, Anežka byla roku 1874 v Římě blahorečena papežem Piem IX. Snahy o její svatořečení však neutuchaly ani v dalších letech. Výraznou překážkou v celém procesu byly chybějící ostatky, které se ztratily ve víru husitského běsnění. V době první republiky usiloval o Anežčinu kanonizaci pražský arcibiskup Karel Kašpar a o zahájení procesu svatořečení žádal i jeho nástupce Josef Beran. Hlavní podíl na dokončení celého procesu měl však pražský arcibiskup kardinál František Tomášek, který odeslal žádost do Říma koncem roku 1983.

Toto načasování lze považovat za velmi šťastné, neboť na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let začalo docházet k pozvolným změnám ve vztahu církve, státu a celé společnosti. Jedním ze zásadních zlomů předcházejícím těmto změnám, bylo zvolení historicky prvního Slovana na post hlavy církve v roce 1978, krakovského arcibiskupa Karola Wojtyla, který přijal jméno Jan Pavel II. Po jeho volbě se snahou Vatikánu stalo cílené oživení náboženského života, jemuž se mělo dostat nové dynamiky. Vedle

¹⁵³ Tamtéž, s. 292-294.

¹⁵⁴ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 34-35.

spirituálních proměn docházelo i k proměnám souvisejícím s veřejným vystupováním církve v boji za její svobodu. Mimořádným přelomem se v tomto směru stala pouť konaná u příležitosti 1100. výročí smrti sv. Metoděje roku 1985, kdy přes sto tisíc poutníků z celé země dalo najevo svou nespokojenost s komunistickým režimem. Tato událost vyvolala intenzivnější aktivitu především neoficiální církve. Toho se pochopitelně zalekla komunistická strana, jejíž odpovědí byla propaganda napadající papeže i politiku Vatikánu v prorežimním tisku. Problémy očekávaly stranické struktury také v případě tendencí směřujících ke kanonizaci Anežky České. Jak se záhy ukázalo, měly pravdu.¹⁵⁵

Významným vstupem katolické církve do širšího veřejného prostoru se stala především pastorační iniciativa Desetiletí duchovní obnovy národa, vyhlášená v listopadu 1987. Tento projekt byl současně provázen rozšiřováním petice požadující změnu ve vztahu mezi církví a komunistickým státem. Jejím organizátorem byl katolický aktivista a signatář Charty 77 Augustin Navrátil. Petici podepsalo během relativně krátké doby víc než půl milionu lidí. Výrazným fenoménem konce osmdesátých let se staly také náboženské poutě konané k úctě Panny Marie i národních světců. Ukázalo se, že nejen postava blahorečené Anežky, ale také osobnosti dalších světců se mohou stát mobilizačním prvkem oslovujícím i sympatizanty stojící mimo církve. S výrazným zastoupením neoficiální církve i části opozičních sil byla například v březnu 1988 připravována pouť na den svátku Anežky v rámci Desetiletí duchovní obnovy národa, která byla, stejně jako všechny další akce podobného charakteru, velmi pečlivě sledována Státní bezpečností. Obřad proběhl bez větších problémů a kardinála Tomáška doprovázel při odchodu mohutný potlesk účastníků poutě, kteří současně požadovali více náboženské svobody. Vzestup církevní autority byl patrný i v atmosféře probíhajících jednání mezi papežskými diplomaty a československou vládou. Vatikánská delegace dala jasně najevo, že pro ni nejsou na místa biskupů akceptovatelní kandidáti z řad prorežimních duchovních. Mezi biskupy jmenovanými na jaře 1988 se tak již neobjevil nikdo z okruhu sdružení zvaného *Pacem in terris*. Následujícího roku gradovaly společenské a politické události v Československu natolik, že je režim již nebyl schopen zastavit. Rostoucí napětí

¹⁵⁵ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 71.

a nespokojenost československých občanů se výrazně projevily také v lednu 1989, v rámci tzv. Palachova týdne.¹⁵⁶

Na jaře roku 1989 bylo zahájeno další kolo československo-vatikánských jednání, při nichž byl stanoven termín Anežčiny kanonizace, určený na neděli 12. listopadu 1989. Ve hře byla i možnost uskutečnit ji za přítomnosti papeže Jana Pavla II.¹⁵⁷ v Praze. Vzhledem k obstrukcím z československé strany však kardinál Tomášek považoval za vhodnější, aby se svatořečení konalo v Římě, kde se tyto obřady tradičně odehrávaly. Podstatnou změnou byl charakter poutě, jelikož režim nekladal větší překážky v souvislosti s vycestováním na Západ. Díky tomu mohlo do Říma odcestovat kolem deseti tisíců poutníků. Mnozí poutníci vyjízděli na cestu ve chvíli, kdy se světem šířila zpráva o pádu Berlínské zdi. Atmosféru Svatopetrského náměstí mohli alespoň částečně zažít také občané u svých televizních obrazovek, neboť celý obřad svatořečení vysílala, i přes dlouhé váhání komunistické vlády, Československá televize. Nádech svobody během kanonizační mše měl své pokračování o pět dní později během událostí na Národní třídě, jež odstartovaly pád čtyřicetileté vlády jedné strany. „*Není tedy rozhodně nadnesené tvrzení, že Anežčino svatořečení nám otevřelo dveře ke svobodě.*“¹⁵⁸

¹⁵⁶ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 72-73.

¹⁵⁷¹⁵⁷ Petr KUBÍN. *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 211, s. 280.

¹⁵⁸ Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká – princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*, Praha 2011, s. 74.

4. Edukační program Klášteřem křížem krážem

4.1 Základní informace o programu

Autor: Bc. Barbora Krulichová

Spolupráce: PhDr. Marina Hořínková, Ph.D. (konzultace a pomoc při realizaci programu),
Miroslav Krulich (ilustrace)

Anotace:

Kdo byla Anežka Česká? A proč založila klášter? Kromě odpovědí na tyto otázky žáci v průběhu programu zjistí, jak se žilo v klášteře ve 13. století, jak vypadala středověká kuchyně, jak rozdílná byla hudba a v neposlední řadě se naučí několik základních prvků gotické architektury. Celý program provází luštění tajenky, jež skrývá název programu – *Klášteřem křížem krážem*. Žáci si tedy prostor kláštera důkladně prohlédnou a společně s lektorem objeví odpovědi na otázky, za něž získají indicie – písmena do tajenky. Veškeré informace budou interpretovány v komparaci se životem v současnosti. Program se skládá z prohlídky kláštera a několika pohybových, výtvarných a dramatických aktivit.

Klíčová slova:

Anežka Česká, klášter, abatyše, jeptiška, mnich, kostel, gotika, lomený oblouk, pohřebiště, král, rajská zahrada, Adam a Eva, černá kuchyně

Cílová skupina:

Program je nabízen mateřským a základním školám. Cílovou skupinou jsou děti předškolního a mladšího školního věku (především 1. a 2. třídy ZŠ). Program je modifikován ve dvou variantách dle potřeb cílové skupiny.

Místo realizace: Klášter sv. Anežky České - Národní galerie Praha

Celková doba realizace: 120 minut (ZŠ), 90 minut (MŠ)

Kontext:

Anežský klášter je historicky mimořádně cenný klášterní komplex, jedna z nejstarších gotických staveb v Praze. Nese jméno své zakladatelky, přemyslovské princezny sv. Anežky České, svatořečené roku 1293. Anežka Přemyslovna založila zdejší klášter klarisek a menších bratří za podpory své královské rodiny kolem roku 1231, zanedlouho poté do něj sama vstoupila a stala se jeho abatýší. Klášter Na Františku byl prvním sdruženým dvojklášterem klarisek a menších bratří v Západočechách, stal se však také významným rodovým pohřebištěm přemyslovského rodu. Význam kláštera neupadl ani po vymření Přemyslovců, ctili jej také Lucemburkové. Od dob husitských válek byl však osud kláštera velmi pohnutý. Klarisky i menší bratři byli nuceni z kláštera odejít, usadili se zde dominikáni, klášter menších bratří pak úplně zanikl, pozemky kláštera byly rozprodány a postupně zde vznikala nová městská čtvrť. Po odchodu dominikánů se klarisky na František vrátili, za Josefa II. byl však klášter prodán v dražbě. Zchátralému klášternímu komplexu pronajímanému pro nejrůznější účely opakovaně hrozilo zboření. Díky svému významu však klášter na sklonku 19. století zániku unikl. Od počátku 20. století byl postupně opravován. Je až k neuvěření, že se i přes pohnuté osudy areálu, dodnes zachovala unikátní dispozice bývalého dvojkláštera, kde si můžeme prohlédnout nádhernou raně gotickou architekturu. V sedmdesátých letech minulého století byl klášter prohlášen národní kulturní památkou, v osmdesátých letech byl pak zpřístupněn veřejnosti. Osobnost Anežky České a osud jejího kláštera je i přes svůj význam široké veřejnosti poměrně neznámý. Edukační program *Klášterem křížem krázem* si klade za svůj cíl seznamovat s Anežčinou osobností, se životem v klášteře ve středověku a s gotickou architekturou děti již od nejútlejšího věku.

4.2 Záměry a cíle programu

Záměr:

- Seznámit žáky s osobností sv. Anežky České
- Seznámit žáky s každodenním životem v klášteře
- Přivést žáky k úvaze nad rozdílným způsobem života v minulosti a dnes
- Naučit žáky vnímat architektonické prvky gotiky

- Prostřednictvím dramatických her umožnit žákům, aby se sami vžili do Anežčiny osobnosti a její doby
- Prostřednictvím výtvarných aktivit umožnit žákům, aby si mj. zkusili psát husím brkem ve stylu gotického písma
- Vzbudit u žáků zájem o historii, památky a kulturní dědictví, které by mělo být zachováno pro další generace

Hlavní cíle:

- Po absolvování programu žáci znají osobnost Anežky České a její osud. Rozumí pojmům klášter, kostel, mnich, jeptiška, černá kuchyně, ráj, Adam a Eva, gotika, lomený oblouk a rozeta.
- Mají základní představu o rozdílném způsobu života v minulosti a dnes a o významu dané památky.

4.3 Obsah programu

4.3.1 Verze pro 1. a 2. třídy ZŠ

Program je rozdělen do osmi základních částí – osmi zastávek v jednotlivých prostorách kláštera. Žáci se postupně seznámí s Anežkou Českou, se životem v klášteře, s gotickou architekturou, písmem, hudbou a kuchyní. Pomocí výtvarných, hudebně-pohybových a dramatických aktivit se sami stávají součástí programu. Celý program je veden formou dialogu. Lektor se dětí hodně ptá a společně srovnávají minulost se současností. Program pomyslně spojuje luštění tajenky, jejíž části žáci postupně získávají za snahu a spolupráci s lektorem. Celý program trvá 120 minut.

4.3.2 Verze pro MŠ

Edukační program pro MŠ je vlastně zjednodušenou verzí programu pro mladší školáky. Nevynechává žádnou ze zastávek, výklad a aktivity jsou však přizpůsobeny možnostem a potřebám dané věkové kategorie. Program je tedy ochuzen o hledání písmenek, luštění tajenky a časovou osu. Ovšem i zde se děti prostřednictvím výtvarných a pohybově-dramatických aktivit stávají přímými aktéry programu a úzce spolupracují

s lektorem. Struktura programu se tedy ani s mateřskou školou zásadně nemění, program však trvá pouze 90 minut.

Jednotlivé části programu:

- 1) Křížová chodba – přivítání, úvod
- 2) Otevřený ateliér – vyprávění o životě Anežky České, časová osa – zasazení středověku do časového kontextu
- 3) Kuchyně – povídání o životě v klášteře a středověké kuchyni
- 4) Křížová chodba – rajský dvůr – krátké povídání o ráji
- 5) Kostel sv. Františka – hudební ukázky, hra na sochy, tichá pošta
- 6) Svatyně Salvátora – hledání hlav králů, královen a sv. Anežky
- 7) Refektář a pracovna sester – krátká prohlídka prostor
- 8) Otevřený ateliér – rozluštění tajenky, psaní husím brkem, malování, rekapitulace a reflexe

4.4 Průběh programu

1) KŘÍŽOVÁ CHODBA – PŘIVÍTÁNÍ, ÚVOD

Průběh aktivity:

Lektor se dětem představí a stručně nastíní, co je čeká. Položí pár úvodních otázek – Kde to jsme? Proč se klášter jmenuje Anežský? A kdo to byla ta Anežka? Poté se skupina přesune do otevřeného ateliéru.

Délka: 5 minut

2) OTEVŘENÝ ATELIÉR – VYPRÁVĚNÍ O SVATÉ ANEŽCE ČESKÉ, ČASOVÁ OSA

VYPRÁVĚNÍ O SVATÉ ANEŽCE ČESKÉ

Průběh aktivity:

Žáci si po příchodu do otevřeného ateliéru nejprve prohlédnou ilustrace jednotlivých etap života Anežky České, které jsou položené na stole a které jsou záměrně rozloženy tak, aby nebyly seřazeny chronologicky. Tyto ilustrace jsou poté “rozhozeny”

mezi děti a začíná vyprávění lektora. Děti se během povídání snaží rozpoznat, který obrázek patří ke které fázi Anežčina života. Lektor tedy vypráví pomalu a srozumitelně a po každé etapě dělá pauzu, kdy se žáků ptá, kdo drží v ruce obrázek odvyprávěného textu. Žák se sám přihlásí, případně mu lektor či pedagog napoví, a poté se s obrázkem v ruce postaví vedle lektora a drží obrázek tak, aby ho spolužáci dobře viděli. Vyprávění pokračuje, dokud se vedle sebe neseřadí šest žáků s šesti obrázky, které chronologicky představují život Anežky České. Zároveň, když děti obrázky otočí, vylustí první část hádanky, která symbolicky propojuje celý edukační program. Každý obrázek obsahuje jedno písmeno. Z těchto písmen pak dají žáci dohromady slovo KRÁŽEM, tedy druhé slovo tajenky, a následně toto slovo zapíší na papír, který každý z nich obdrží.

V polovině textu je vyprávění na chvíli přerušeno a žáci se sami pokouší zamyslet, a poté společně debatovat o tom, jak mohla Anežka, jakožto přemyslovská princezna, tedy mladá dívka žijící v době středověku, nakládat se svým životem. Následuje krátké vysvětlení lektora, že Anežka o sobě nemohla tak úplně rozhodovat sama a že ženy ve středověku mnoho příležitostí k uplatnění neměly.

Text vyprávění viz Textové přílohy

Délka: 15 minut

ČASOVÁ OSA

Průběh aktivity:

Po vyprávění o životě Anežky a vylustění první částí tajenky následuje časová osa, kterou představuje provázek. Žáci sem postupně kolíčkem pověsí několik dějinných etap, na jejichž základě si alespoň symbolicky představí, v jaké době Anežka žila a o jak dlouho později byla svatořečena. Na ose společně s lektorem vyznačí období dinosaurů, období pyramid, narození Ježíše Krista, narození Anežky, založení kláštera, Anežčino svatořečení a současnost, tedy rok 2022. Jednotlivé etapy budou opět zobrazeny na obrázcích, které budou kolovat mezi dětmi a ty je budou následně připevňovat na šňůru.

Délka: 5 minut (u MŠ vynecháno)

3) ČERNÁ KUCHYNĚ – POVÍDÁNÍ O KLÁŠTEŘE A O ŽIVOTĚ V NĚM

Průběh aktivity:

Žáci se přesunou do prostor klášterní kuchyně, aniž by věděli, v jaké místnosti jsou. Postaví se kolem modelu kláštera, který si důkladně prohlédnou, a s jehož pomocí pak lektor rozvine debatu o tom, co to ten klášter vlastně je a jak se v něm žilo.

Pro srovnání s dnešní dobou a lepší představu dětí si však nejprve popovídáme o tom, co náš život určuje dnes. Jak vypadá náš rok a jak vypadá náš den. Záleží na ročním období, na počasí, zda je všední den nebo víkend, či jaký je měsíc.

V neposlední řadě se děti seznámí se středověkou kuchyní. Lektor se nejprve ptá, v jaké místnosti se nacházíme. Náповědou bude vysoký strop s komínem. Proč se říká černá kuchyně? Pokud někdo z žáků dokáže po náповědě o ohni a kouři odpovědět, získá další část tajenky – jedno písmeno z dalšího slova. Poté lektor dětem ukazuje obrázky s jednotlivými pochutinami, které se ve středověku konzumovaly, mezi něž jsou záměrně zamíchána i jídla, která patří do současnosti. Děti budou tedy třídit jídla na současná a středověká, a ta středověká pak opět seřadí dle jednotlivých písmenek, zobrazených na druhé straně obrázků, do slova představujícího celé další slovo tajenky.

Délka: 15 minut (u MŠ 10 min)

4) KŘÍŽOVÁ CHODBA – POZNÁVÁNÍ GOTICKÉ ARCHITEKTURY

Průběh aktivity:

Děti se zastaví u dveří do rajského dvora a krátce se zamyslí nad tím, proč se mu říká rajský. Je to odvozeno od rajské omáčky? Za uhodnutí spojitosti se slovem ráj získají žáci další písmeno do tajenky. Zároveň je lektor začíná upozorňovat na typické prvky gotické architektury, které vidí cestou na další „stanoviště“.

Délka: 10 minut (u MŠ 5 minut)

5) KOSTEL SV. FRANTIŠKA – HRA NA SOCHY, TICHÁ POŠTA

Průběh aktivity:

Cestou si žáci nejprve prohlédnou Anežčinu oratoř a místo jejího posledního odpočinku. Ve svatyni Salvátora se pak seznámí se středověkou hudbou a na základě pohybově-dramatické aktivity si zopakují gotické stavební prvky, které už viděli po cestě do svatyně. Lektor nejprve pustí z tabletu několik hudebních ukázek, na jejichž základě žáci vnímají odlišnost hudby současné, hudby 20. století, 18. století a hudby středověké. Poté si zahrají oblíbenou dětskou pohybovou hru – sochy. Nejprve klasické. Lektor pustí jednu ze zmíněných skladeb, děti chodí dokola, a když se hudba vypne, udělají nějakou pózu – sochu. Poté se zadání ztíží. Po vypnutí hudby už děti nedělají pouze sochu, ale pomocí pantomimy zobrazují čtyři roční období. Na závěr si pak zahrají středověké sochy, kdy po vypnutí hudby představují např. lomený oblouk. Aby si žáci procvičili nové termíny také ústně, zahrají si ještě tichou poštu. Tato hra dětem zároveň připomene, že se v klášteře nesmí křičet a že se zde mluvilo velmi potichu.

Délka: 20 minut (u MŠ 15 minut)

6) SVATYNĚ SALVÁTORA – HLEDÁNÍ HLAV KRÁLŮ A KRÁLOVEN

Průběh aktivity:

Úkolem v tomto prostoru je najít hlavy pěti českých králů a pěti českých královen, které symbolizují jednak další prvky gotického stavitelství, ale hlavně Anežčino příbuzenstvo. Bonusem je hledání hlavy Anežky České. Všechny hlavy se nachází ve velké výšce a jsou velmi malé, takže to není snadný úkol. Lektor případně napoví a prvního, kdo si hlav všimne, odmění dalším písmenem do tajenky. V ateliéru si pak děti mohou namalovat krále/královnu či Anežku Českou tak, jak si je samy představují.

Délka: 10 minut

7) REFEKTÁŘ A PRACOVNA SESTER – PROHLÍDKA

Průběh aktivity:

V chodbě u refektáře se děti snaží spočítat všechny lomené oblouky, které tu vidí. Za správnou odpověď opět získají písmeno do tajenky. Krátce se zastaví v refektáři, kde si prohlédnout prostor jídelny a pracovny sester.

Délka: 5 minut

8) OTEVŘENÝ ATELIÉR – ZÁVĚR, REFLEXE

Průběh aktivity:

Děti se opět usadí v ateliéru a společně s lektorem dořeší tajenku, jejíž části po celou dobu programu sbírali. Tajenka zní *KLÁŠTEREM KŘÍŽEM KRÁŽEM*. Lektor se pak děti ptá, zda mají pocit, že klášter křížem krážem prochodili, a co si z programu odnášejí. Na závěr si žáci zkusí napsat své jméno husím brkem, tedy tak, jak se psalo ve středověku, a případně si mohou zkusit jméno přepsat i ve stylu gotické majuskuly. U psaní se ale střídají, aby se netvořila fronta. Ostatní děti si mezitím vzpomenou na hlavu Anežky či jejích příbuzných, které viděly ve svatyni, a zkusí je namalovat. Domů si pak odnesou obrázek lomeného oblouku a rozety, které si mohou vymalovat dodatečně.

Délka: 35 minut (u MŠ 25 minut)

5. Reflexe a hodnocení

5.1 Vlastní reflexe a výhled do budoucna

Verze programu pro ZŠ:

Verze programu *Klášteřem křížem krážem* pro 1. a 2. třídy ZŠ byla realizována celkem dvakrát, jednou s žáky první třídy a jednou s žáky třídy druhé. S krátkým odstupem to považuji za výhru, protože průběh programu u těchto dvou skupin byl diametrálně odlišný, a to nejen kvůli věku dětí. Ukázalo se, že počet dětí přítomných na programu je opravdu zásadní. V první skupině, tedy ve skupině žáků první třídy, bylo kvůli nemocem přítomno jen 14 dětí. Druhé kolo programu jsem naopak absolvovala s 29 žáky. Tato třída 26 neposedných druháků byla ještě doplněna o 3 děti z Ukrajiny. Kdybych měla své dojmy z těchto dvou programů shrnout velmi stručně a jednoduše, řekla bych, že skupina dětí první třídy byla rozhodně šikovnější, žáci více spolupracovali, poslouchali, snažili se. Zpětně si ale uvědomuji, že i mezi žáky druhé třídy se našli tací, kteří o prohlídku kláštera a mnou předkládaná témata a aktivity měli zájem. Jen jich bylo o poznání méně než těch, kteří program výrazně narušovali.

Před samotnou realizací projektu jsem se obávala, zda jsem jednotlivé činnosti a aktivity časově nepodhodnotila a zda mi naplánovaných 120 minut bude stačit. Tato obava se již během programu ukázala jako zbytečná, naopak to chvíli vypadalo, že program bude o mnoho kratší. Díky tomu nám ale zbylo více času na výtvarné aktivity, což se v závěru programu velmi hodilo. Jednotlivá zastavení programu jsme zvládali v kratším časovém sledu, a to především proto, že děti měly spoustu otázek, spoustu podnětů a připomínek, a dost často mě „vyhodily“ z mého konceptu povídání, na což si chci dávat do budoucna pozor. Většinou jsme se ale naštěstí oklikou dobrali zpět k tomu, co jsme si chtěli říct. Z toho pro mě plyne asi největší zkušenost z celého programu, a to že nic se nedá stoprocentně předvídat či naplánovat.

První třída:

Tuto skupinu obecně hodnotím velmi kladně. Sešlo se zde několik velmi bystrých dětí, a i přestože skupinu, asi jako tomu je vždy, táhli především dva jedinci, celkově třída pracovala velmi dobře. Žáci měli spoustu zvědavých otázek a o téma se opravdu zajímali. Překvapili mě hned v úvodu, kdy jsme se seznamovali, že měli poměrně dobré informační zázemí o tom, kde se nacházíme a kdo byla Anežka Česká. Vyprávění o Anežčině životě

na ně bylo možná trochu dlouhé, ale obrázky přiřazovaly hbitě a správně a co pro mne bylo úplně největším překvapením – aktivně se zapojovaly do sestavení časové osy. Z této aktivity jsem byla sama trochu rozpačitá, protože jsem na ní nečetla dobré reference, ale přesto jsem to chtěla vyzkoušet a přesvědčit se na vlastní kůži, zda ano, či ne. A nyní můžu s čistým svědomím říct, že tato aktivita se dá s dětmi krásně praktikovat, pokud není příliš dlouhá a na ose jsou srozumitelné události.

Model kláštera sklídl u prvňáčků velký ohlas, navíc jsme zde zastihli při práci paní restaurátorku, takže žáci byli svědkem i restaurační činnosti. I zde mne překvapilo, jaké mají děti povědomí o životě v klášteře a že pojmy jako jeptiška nebo mnich jim nejsou vůbec neznámé. Příběh Adama a Evy už jim tolik neříká, ale také jsme se společně odpovědi dobrali.

Aktivity v kostelech se vydařily, hudba děti zaujala a na otázku, jak na ně středověká hudba působí, odpovídaly, opět k mému velkému překvapení, že hezky, mile, příjemně. Čekala jsem spíše – smutně, nudně, ponuře... Tímto způsobem totiž o dva dny později odpovídali žáci druhé třídy. Pohybové sochy děti dobře zabavily, tichá pošta byla celkem legrační. Hledání královských hlav a hlavy Anežky dětem netrvalo dlouho, se stejnou vervou a rychlostí se zhostily i počítání lomených oblouků.

Po provedení všech těchto aktivit jsme se opět uchýlili do ateliéru, kde si děti namalovaly lomený oblouk, kostel, Anežku nebo krále či královnu tak, jak si je ony samy představují. Poté si vyzkoušely napsat své jméno husím brkem. V tomto případě jsem to organizačně trochu nezvládla, zapomněla jsem žáky rozdělit na dvě skupiny – jednu, které by malovala a druhou, která by psala. Nejdříve tedy všichni malovali, a pak se u psaní tvořila fronta a děti byly netrpělivé. Časově jsme to ale nakonec zvládli. Také zde nastala situace, kdy se dva žáci rozbředli, že se jim psaní nepodařilo a trvalo poměrně dlouhou dobu je uklidnit. Zde naštěstí zasáhla paní učitelka s paní asistentkou.

Když třída odcházela, bylo hezké pozorovat a poslouchat reakce dětí. Zaznělo zde například, že to bylo krátké, že by chtěly „*ještě něco*“. Nebo že to byla „*nejlepší exkurze na světě*“. Tento výrok byl zpětně velmi úsměvný, protože jsem se vzápětí od paní učitelky dozvěděla, že to byla jejich první mimoškolní akce vůbec. Tak budu doufat, že na ni žáci budou mít hezké vzpomínky. Paní učitelka zároveň vyslovila své překvapení, jak se děti neumí chovat a jak jsou rozjívené, když nesedí ve školní lavici. Samozřejmě některé děti byly trochu divočejší a nespolupracovali tolik, naštěstí zde bylo více těch, kteří pracovali

hezky, a celkově jsem ze skupiny měla velmi dobrý dojem. O to více jsem se těšila na druhou třídu.

Druhá třída:

Po příjemném naladění z prvního programu jsem měla asi přehnaně velká očekávání z druhé skupinky, kterou byla druhá třída, od níž jsem očekávala větší soustředěnost, ještě lepší spolupráci a rychlejší plnění úkolů. Nicméně jsem se spletla. Už když třída přišla do šatny, kde jsme postupně odkládali bundy a batohy, a žáci se rozutekli do všech světových stran, křičeli a prali se, bylo mi jasné, že mě nečekají lehké dvě hodiny. Hned na začátku jsme si určili dvě základní pravidla – nekřičet a nelítat, pohybovat se ve skupině. Ani jedno se samozřejmě nedařilo. Žáci lítali, kam je zrovna napadlo, a ten, kdo nejvíce křičel, jsem nakonec byla já, abych byla přes tu velkou skupinu vůbec slyšet. Pro mě osobně se program již od začátku nesl v nepříjemné atmosféře, neboť jeden ze žáků hned v úvodu prohlásil: „*Tady už jsem byl, znám to nazpaměť a je to strašná nuda.*“ Paradoxně mi tento žák připadal v závěru nejvíce nadšený.

Vyprávění o Anežce a časová osa proběhly celkem bez problémů, jen mi bylo líto, že někteří žáci byli úplně pasivní, váleli se na polštářích a vůbec se nechtěli zapojit. Model kláštera sklídil i u této skupiny velký úspěch a do luštění tajenky se aktivně zapojovali téměř všichni. Problém nastal vždy na chodbě a v prostorách kostelů, tedy na větších prostranstvích, kde se děti vždy rozutekly ode mě na velkou vzdálenost a bylo těžké je svolat zpět, abych jim vůbec mohla něco sdělit nebo zadat úkol/aktivitu. Někteří kluci se neustále prali a schválně skákali po hrobkách, což si nedali vymluvit. V refektáři už byla třída rozjetá natolik, že jsem trochu rezignovala na to, dále se snažit předat jim nějaký smysluplný obsah a jen jsem se modlila, ať už to skončí. Měla jsem pocit, že se program úplně rozpadl.

V ateliéru se situace o něco zlepšila. Po zkušenosti z minulého programu jsem děti rozdělila na dvě skupiny – kreslicí a psací, což se opravdu osvědčilo. Přesto zde kvůli velkému počtu dětí vznikaly prodlevy, kdy některé děti už neměly co dělat. Logicky začaly zlobit a udělaly v ateliéru neskutečný nepořádek. Kvůli tomu jsme ani nedokončili reflexi a výsledek tajenky jsme si řekli jen narychlo před odchodem do šaten. Ten závěr mě zpětně hodně mrzel, a to hlavně kvůli těm pár žákům, kteří byli snaživí.

Do budoucna bych se do takto velké skupiny určitě nepouštěla sama. Na programu o takovém počtu žáků by měli být přítomní alespoň 2 až 3 lektori, neboť pedagogové do

programu výrazněji nezasahují, nebo bych na program takto velkou skupinu vůbec nebrala, což ale také není úplně šťastné řešení situace.

Verze programu pro MŠ:

Verze programu *Klásterem křížem krážem* pro MŠ byla realizována jednou, konkrétně s předškoláky. A navzdory mým obavám, ze třech skupinek to byla ta nejlepší. Velkou roli v tom samozřejmě sehrál počet dětí, třída nebyla kompletní.

Již v úvodu mě děti velmi mile překvapily, stejně jako první třída ZŠ, že měli alespoň nějaké základní tušení o tom, kde jsme a kdo byla Anežka Česká. Já jsem totiž pedagogy záměrně nijak neinstruovala, aby děti dopředu připravili a seznámili s daným tématem, možná to udělali sami, což by bylo logické, a pokud ne, měly děti nějaký základ z domova. Skupina byla převážně dívčí, což možná také přispělo k tomu, že celá třída velmi dobře fungovala, děti se aktivně zapojovaly do aktivit, snažily se spolupracovat a nikdo program výrazně nenarušoval. Bála jsem se toho, jak předškolní děti zvládnou vyprávění o Anežce hned na začátku programu, ale popasovaly se s tím skvěle. Nebyly sice moc schopni přiřazovat obrázky k vyprávění a samy určit daný obrázek, poslouchaly však pozorně.

Model kláštera, vyprávění o životě v něm a dělení jídel na středověká a současná měly velký úspěch stejně jako u ostatních skupin.

Také v prostorách kostelů se tato skupinka chovala velmi dobře a aktivně plnila úkoly. Děti s nadšením opakovaly dramatické znázornění lomeného oblouku, velmi rychle našly královské hlavy i hlavu Anežčinu. Tichá pošta v tomto případě neproběhla tak úspěšně jako u starších skupin, ale bylo to spíše tím, že se některé děti na konci styděly říct řešení.

Stejně tak práce v ateliéru byla velmi příjemná, děti kreslily a tiskly ornamenty na své výkresy, po poradě s paní učitelkou jsem se i pro tuto skupinu rozhodla zařadit psaní, resp. kreslení s husím brkem a práci s inkoustem. Téměř všechny děti se zvládly podepsat, na rozdíl od starších dětí nikdo nic nevyhlí a nebrečel.

Závěrem tedy musím konstatovat, že každá skupinka je opravdu úplně jiná a nikdy nelze nic stoprocentně naplánovat či předvídat. Velmi záleží na počtu dětí, na jejich genderovém rozložení, na momentálním rozpoložení, např. pokud žáci přijdou po hodině

matematiky, kde psali test, jsou již více unavení a roztěkaní, důležitou roli hraje také přístup a zapojení pedagoga a celkové nastavení třídního klimatu.

5.2 Hodnocení dětí a pedagogů

K hodnocení edukačního programu pro žáky a pedagogy jsem nevytvářela žádný dotazník či jednotný formát, požádala jsem je o slovní hodnocení.

Hodnocení Mgr. Šárky Kubátové, zástupkyně ředitelky MŠ U Železničního mostu

„Program v Anežském klášteře děti velice zaujal. Byl vhodně zvolený k věku dětí, vše jim bylo vysvětleno, tak, aby i náročné historické milníky snadno pochopily. Moc se mi líbilo, že celý program byl doprovázen obrázky a názornými ukázkami. Děti dostaly dostatek prostoru pro to, aby si vše prohlédly a na vše, co je zajímalo, se mohly zeptat. Velkým plusem bylo to, že byla pro děti připravena i dílnička. Děti mohly volným výtvarným stylem znázornit, co se v programu dozvěděly a vyzkoušet si netradiční formu tiskátek či psaní brkem. I tyto výtvarné činnosti děti další dny hodnotily velmi kladně a vyprávěly o nich. Druhou věcí, která děti ohromila, byly samotné prostory kláštera. Vysoké stropy, klenuté oblouky, výzdoba. I nyní se v kresbách dětí stále objevují obrázky kláštera a klenutých oblouků.

Bylo to naprosto skvělé dopoledne, které jsme si s dětmi užili.

Děkujeme“

Hodnocení Mgr. Terezy Šilarové, třídní učitelka 2. třídy ZŠ Curie a jejích žáků

Náplň a délka programu

„Celková délka programu mi přišla pro věk druháků přiměřená. Díky tomu, že se jednotlivé aktivity střídaly, měli by vydržet s pozorností.“

Průběh aktivit

„Velmi se mi líbilo dostatečné střídání aktivit a jejich rozmanitost – povídání, pohybové aktivity, poslech hudby, výtvarná dílna, šifra...“

Komunikace a spolupráce s dětmi

„Lektorčina komunikace s dětmi byla pěkná. Na začátku si s dětmi nastavila pravidla, co se v klášteře smí a nesmí. Snažila se je motivovat, vyptávat na to, co už ví a až následně jim informace podávala ona.“

Celkový dojem

„Žáci ten den psali čtvrtletní práci, přišlo mi, že tím se docela vyčerpali a byli kvůli tomu méně soustředění při programu v klášteře. Občas měli někteří problém udržet pozornost, protože je zrovna lákalo k prohlížení něco jiného v místnosti. Velmi je bavila šifra, prohlížení modelu kláštera, pohybové aktivity a výtvarná dílna. Možná bych ještě zařadila nějaký pracovní list, kdy by měli místo výkladu něco zjišťovat sami – bylo by to zase ještě něco jiného a museli by se do činnosti aktivněji zapojit. Jinak si ale myslím, že celkově byly aktivity vhodně připravené a děti se hravou a různou formou dozvěděly něco nového.“

Reakce od dětí:

CO VÁS ZAUJALO/BAVILO: *„rozšifrování šifer, že nám vyprávěli její život, vyrábění, psaní inkoustem, zkoušet psát a razítkovat, hry, hudba“*

CO PŘEKVAPILO: *„chození různými cestami – byli jsme zmatení, že jsme si prohlíželi celý klášter, je starý, šifra, doopravdický klášter (že jsme tam byli)“*

NEBAVILO: *„prohlídku jsem znal, dlouhé stání, dlouhé chození, dlouhá přednáška“*

Závěr

Osobnost Anežky České a její monumentální založení jsou bezednou studnicí inspirace a námětů na edukační programy pro různé věkové kategorie. Vytvořit program v památkovém prostředí pro předškolní a nejmladší školní děti pro mne bylo výzvou, za kterou jsem s ohlédnutím velmi vděčná. Při přípravě i realizaci programu jsem se setkala s novými inspirativními lidmi, pronikla jsem více do prostředí památkové a galerijní edukace a strávila jsem velmi příjemné chvíle v prostorách Anežského kláštera. Kromě role průvodkyně na památkovém objektu, kterou jsem si již vyzkoušela v rámci své praxe při magisterském studiu, jsem nyní také více pronikla do role galerijního lektora, i když jsem se pohybovala jen v prostorách „architektury“.

Asi největší odměnou za mou odvedenou práci byly bezprostřední reakce dětí a zpětná zpráva jedné z paní učitelek, že náměty z programu se stále objevují ve výkresech dětí i v jejich povídání. A nyní se dostávám k tomu, co jsem zmiňovala již v úvodu práce, že vztah ke kulturnímu dědictví a k historickým odkazům by se měl dětem vštěpovat již od nejmladších let. Rodiče často nemají možnosti či prostředky chopit se tohoto úkolu a v tomto případě by je měly zastoupit právě kulturní a památkové instituce ve spolupráci se školou.

Asi nejtěžším úkolem pro mne bylo vcítit se a mentálně nastavit na danou věkovou kategorii, tedy na věk 5 až 8 let. Často jsem si kladla otázku: „Není to moc náročné? Není to moc dlouhé? Zvládnou to? Nebudou se už nudit? Pochopí vůbec, o čem mluvím?“ Všechny tyto pochybnosti se však záhy ukázaly naprosto zbytečné. Naopak. Děti mě neustále překvapovaly, co všechno znají, co všechno umí, jak se staví k práci, k aktivitám, k úkolům. A tím se dostávám k tomu, co psala doc. Marie Fulková, tedy děti nepodceňovat! Samozřejmě byly momenty, které mi jasně ukázaly, co funguje a co ne. Některé aktivity byly delší, než jsem naplánovala, některé naopak kratší. Něco děti bavilo více, něco méně. A nejúžasnější na tom je, jak každá skupina pracovala úplně jinak. A jak je každé dítě jiné.

Díky realizaci programu jsem hodně změnila názor na děti této věkové kategorie, a to i přes to, že jsem narazila také na problémovější skupinu. Ale v tomto případě se jednalo o riziko této akce. O to zajímavější je pak srovnávat výsledky práce, což pouze potvrzuje fakt, který jsem zmiňovala výše již několikrát, že nic se nedá úplně naplánovat a předvídat, protože děti stejně pak všechno udělají jinak, a to je na tom hezké.

Seznam použitých informačních zdrojů

Primární zdroje

Petr ŽITAVSKÝ. *Zbraslavská kronika*. Svoboda, Praha 1976. ISBN: 25-015-76.

Sekundární zdroje

Magdalena BERANOVÁ. *Jídlo a pití v pravěku a středověku*. Academia, Praha 2011. ISBN: 978-80-200-1991-2.

Alexandra BRABCOVÁ. *Brána muzea otevřená. Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*. Nakladatelství Juko, Praha 2003. ISBN: 80-86213-28-5.

Marie ČERNÁ. *Gotická architektura. Evropské kulturní dědictví*. Idea Servis, Praha 2005. ISBN: 978-80-8597-046-3.

Dušan FOLTÝN. Petr SOMMER. Pavel VLČEK. *Encyklopedie českých klášterů*. Libri, Praha, 2002. ISBN: 80-85983-17-6.

Dušan FOLTÝN a kolektiv. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Libri, Praha, 2005. ISBN: 80-7277-026-8.

Dušan FOLTÝN. *Prameny paměti: Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2008. ISBN: 978-80-7290-352-8.

Marie FULKOVÁ, Lucie HAJDUŠKOVÁ, Vladimíra SEHNALÍKOVÁ. *Galerijní a muzejní edukace 1. Vlastní cestou k umění*. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta a Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2012. ISBN: 978-80-7290-535-0.

Marie FULKOVÁ, Lucie JAKUBCOVÁ, Leonora KITZBERGOVÁ, Vladimíra SEHNALÍKOVÁ. *Galerijní a muzejní edukace 2. Umění a kultura ve školním kontextu. Učení z umění*. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta a Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2013. ISBN: 978-80-7290-700-7.

Hana HAVLŮJOVÁ, Petr HUDEC, Martina INDROVÁ. *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a školáky 1. stupně základních škol*. Národní památkový ústav, Praha 2015. ISBN: 978-80-905631-6-2.

Hana HAVLŮJOVÁ, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Martina INDROVÁ. *Památky nás baví 2. Předáváme péči o kulturní dědictví žákům 2. stupně základních škol a středoškolákům*. Národní památkový ústav, Praha 2015. ISBN: 978-80-905631-7-9.

Richard Hallowell HOPPIN. *Antalógia stredovekej hudby*. Hudobné centrum, Bratislava 2010. ISBN: 97-8808-9427-08-6.

Richard Hallowell HOPPIN. *Hudba stredoveku*. Hudobné centrum, Bratislava 2020. ISBN: 97-8808-8884-87-3.

Radek HORÁČEK. *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Akademické nakladatelství CERM, Brno 1998. ISBN: 80-7204-084-7.

Petr KUBÍN. *Sedm přemyslovských kultů*. Togga, Praha 2011. ISBN 978-80-87258-19-4.

Alena NELEŠOVSKÁ, Hana SPÁČILOVÁ. *Didaktika primární školy*. Univerzita Palackého, Olomouc 2005. ISSN: 1211-4669.

Po stopách svaté Anežky. Národní galerie v Praze, 2016. ISBN: 978-80-7035-628-9.

Helena SOUKUPOVÁ. *Anežský klášter v Praze*. Odeon, Praha 1989. ISBN: 80-207-0046-3.

Helena SOUKUPOVÁ. *Svatá Anežka Česká: život a legenda*. Vyšehrad, Praha 2015. ISBN: 978-80-7429-471-6.

Helena SOUKUPOVÁ a kol. *Svatá Anežka Česká: princezna a řeholnice. Publikace s katalogem k výstavě*. Národní galerie a Arcibiskupství pražské, 2011. ISBN: 978-80-7422-145-3.

Eva ŠMERALOVÁ, Michaela PRÁŠILOVÁ a kol. *Didaktika předškolního vzdělávání*. Portál, Praha 2018. ISBN: 978-80-262-1302-4.

Vratislav VANÍČEK. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek II. (1197-1250)*. Paseka, Praha-Litomyšl 2000. ISBN: 80-7185-273-2.

Vratislav VANÍČEK. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek III. (1250-1310)*. Paseka, Praha - Litomyšl 2002. ISBN: 80-7185-433-6.

Vlastimil VONDRUŠKA. *Život ve středověku. Průvodce základními pojmy*. Albatros, Praha 2014. ISBN: 978-80-243-5826-0.

Za branou zahrady rajské. Knížka vyprávění, her a úkolů pro školáky. Národní galerie v Praze, 2014. ISBN: 978-80-7035-567-1.

Josef ŽEMLIČKA. *Přemysl Otakar I*. Svoboda, Praha, 1990. ISBN: 80-205-0099-5.

Josef ŽEMLIČKA. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2011. ISBN: 978-80-7422-118-7.

Josef ŽEMLIČKA. *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Panorama, Praha 1986. ISBN: 80-7023-281-1.

Josef ŽEMLIČKA. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2005. ISBN: 80-7106-759-8.

Internetové zdroje

Kláster sv. Anežky České – Národní galerie Praha

<https://www.ngprague.cz/o-nas/budovy/klaster-sv-anezky-ceske>

Kudy z nudy – Anežský klášter

<https://www.kudyznudy.cz/aktivity/stredoveke-umeni-v-cechach-a-stredni-evrope-predst>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – Rámcové vzdělávací programy

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Národní památkový ústav

<https://www.npu.cz/cs>

Seznam příloh

Textové přílohy:

Pojmy, didaktické pomůcky:

Jeptiška – žena, která se rozhodla vstoupit do kláštera, také řádová sestra nebo mniška (mužský protějšek – mnich)

Abatyše – představená kláštera, přirovnání např. s ředitelem/ředitelkou školy

Gotika – stavební sloh typický pro období středověku – hrady, kláštery

Špitál – nemocnice

Dinosauři – před 200 – 60 miliony let př. n. l.

Pyramidy – 3000 let př. n. l.

Narození Ježíše Krista – r. 0

Narození Anežky České – r. 1211

Založení kláštera – r. 1231

Anežčino svatořečení – r. 1989

Současnost – r. 2022

KLÁŠTER – z latinského slova *claustrum* neboli uzavřené místo, komplex budov sloužící jako příbytek pro duchovní a pracovní činnosti mnichů či jeptišek

Život lidí byl dříve určován především zemědělskými pracemi a nejrůznějšími křesťanskými svátky. Vnímání času bylo však hodně podobné tomu našemu.

ROK – 4 roční období – jak které roční období vypadá a co v tomto období rádi děláme?

MĚSÍC – 4 týdny

TÝDEN – 7 dní – zvládneme je společně vyjmenovat?

DEN – 24 hodin – jak tedy vypadalo těch 24 hodin v klášteře?

Hlavní náplní života v klášteře byla společná modlitba, která probíhala celkem 8x za den. Ostatní čas byl vyplněn prací. Mezi aktivity, které sestry dělaly, patřilo např. uklízení, topení, vaření a mytí nádobí, praní a vyšívání, pěstování ovoce a zeleniny, péče o zahradu, a hlavně čtení, psaní a opisování knih. Vstávalo se kolem 4. hodiny ranní a do postele sestry a mniši uléhali kolem 9. hodiny večerní. Život v klášteře byl velmi přísný. Málo se

spalo a celý den byl zasvěcen práci a modlitbě. Jídlo bylo velmi střídmé. Jedlo se pouze 2x denně – oběd a večeře. A někdy se nejedlo vůbec, to když byl půst.

JÍDLO – maso (drůbež, zvěřina), mléko, bylinky, jablka, švestky, třešně, chléb, buchty, dýně, zelí, řepa, česnek, cibule, žabí stehýnka x hranolky, Coca Cola, pomeranče, banány, avokádo

RÁJ – Adam a Eva, první lidé, které stvořil Bůh a usadil je do zahrady v ráji. Z ráje byli však vyhnáni poté, co se dopustili hříchu – jedli zakázané ovoce ze stromu poznání dobra a zla.

Hudební ukázky: Mirai – Když nemůžeš, tak přidej, Elvis Presley – Hound dog, Wolfgang Amadeus Mozart – Malá noční hudba, Magnus Liber Organi, Hospodine, pomiluj ny, Svatováclavský chorál

Text vyprávění o Anežce:

První etapa – NAROZENÍ (obrázek č. 1)

Je tomu již mnoho, mnoho let, kdy se v malém Českém království, v samém srdci Evropy, narodila princezna, která dostala jméno Anežka. Byla úplně nejmladším dítětem svých královských rodičů. Tatínek král se jmenoval Přemysl Otakar, maminka královna Konstancie. První roky svého života strávila Anežka na Pražském hradě, kde vyrůstala se svými staršími sourozenci. Když tatínek, král Přemysl Otakar, zemřel, králem se stal Anežčin starší bratr Václav. Tento královský rod nesl ve svém jméně jméno bájného předka Přemysla Oráče, proto se nazývá rodem přemyslovským.

Druhá etapa – DĚTSTVÍ (obrázek č. 2)

A jak už tomu ve středověku u malých urozených dívek bývalo, princezna Anežka velmi brzy opustila svůj domov a rodinu a byla poslána na učení. Se svou starší sestrou Annou strávila několik let v různých kláštorech u nás v Českém království, ale také třeba v sousedním Polsku. V klášteře se naučila číst a psát a stala se z ní velmi chytrá a bystrá mladá slečna.

Třetí etapa –PLÁNOVÁNÍ SŇATKU (obrázek č. 3)

Ve středověku bylo také zvykem, že se svatby královských dětí plánovaly velmi brzy. Třeba již po jejich narození. A byli to rodiče, kdo malým princeznám a princům určovali, koho si mohou vzít za ženu, či za muže. Anežčin otec, král Přemysl Otakar, byl velmi schopný vladař, který měl s Anežkou velké plány. Anežku chtěl provdat za některého významného prince či krále, ze svatby však vždycky sešlo.

Pauza – VLASTNÍ ZAMYŠLENÍ ŽÁKŮ NAD DALŠÍM OSUDEM ANEŽKY

Děti se zamyslí nad tím, jak Anežka mohla naložit se svým životem dál. Začala pracovat? Šla na univerzitu? Cestovala po světě? Nebo se nakonec přece jenom provdala?

Krátké povídání o možnostech uplatnění ženy ve středověku – svatba, vstup do kláštera.

Čtvrtá etapa –PŘIJETÍ ŘEHOLE (obrázek č. 4)

Když bylo Anežce devatenáct let, její tatínek zemřel a králem se stal bratr Václav. I ten se ještě Anežku pokusil provdat, ale ani tentokrát se to nepovedlo. Anežka mezitím dospěla ve velmi vzdělanou a samostatně myslící mladou dámu, která se rozhodla, že se vdávat nebude, i kdyby k tomu byla ještě nějaká další příležitost. Zvolila si proto úplně jinou životní cestu a stala se jeptiškou.

Pátá etapa – ZALOŽENÍ ŠPITÁLU A KLÁŠTERA (obrázek č. 5)

Společně se svým bratrem, králem Václavem, založila klášter, v jehož prostorách se právě nacházíme a který nese její jméno – Anežský. Tento klášter je jednou z nejstarších gotických staveb v Čechách. A co je to ta gotika? (prostor na nápady dětí a vysvětlení) Společně s Anežkou pak vstoupilo do kláštera dvanáct urozených dívek a Anežka se stala jeho abatyší. Co je to abatyše? (prostor na nápady dětí a vysvětlení) Kromě kláštera zde vznikl také špitál, kde byli léčeni chudí a nemocní lidé. Co je to tedy špitál? (prostor na odpovědi dětí)

Šestá etapa – SVATOŘEČENÍ (obrázek č. 6)

Anežka zasvětila celý svůj život dobročinnosti. To znamená, že pomáhala lidem, kteří to potřebovali, hlavně chudým a nemocným. A když zemřela, přicházeli lidé k jejímu hrobu, modlili se a zázračně se uzdravovali. Za své dobré skutky byla později Anežka prohlášena za svatou. Stalo se tak ale až o mnoho, mnoho let později. Proto dnes o Anežce mluvíme jako o Svaté Anežce České.

Obrazové přílohy:

Obrázky k jednotlivým etapám vyprávění o Anežce



Anežčino narození



Anežčino dětství



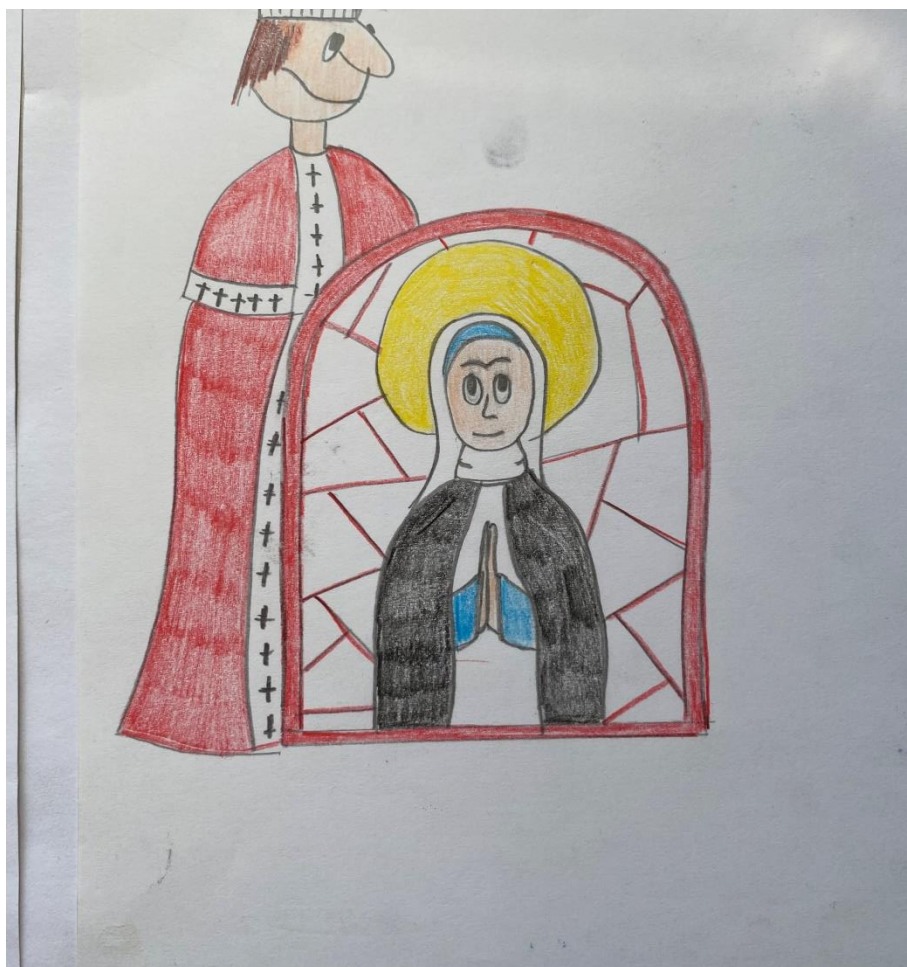
Plánování sňatku



Přijetí řehole



Založení kláštera



Svatořečení

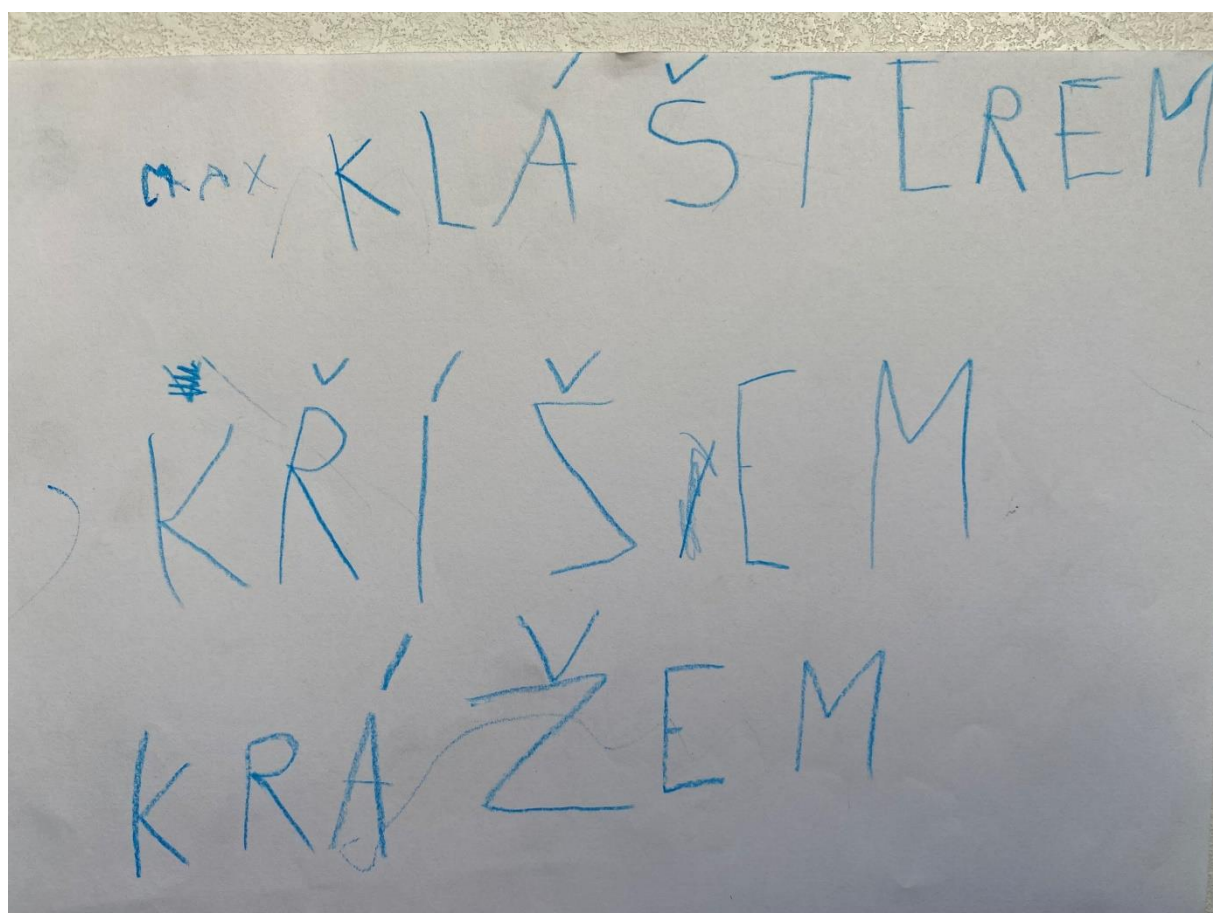
Středověká vs. současná kuchyně







Křížovka rozluštěná a sepsaná žáky 1. třídy ZŠ



Předškolní třída MŠ při práci v dílně – chronologické sestavení etap života Anežky České



Předškolní třída MŠ v prostorách kláštera – znázorňujeme lomený oblouk

